

สถานะองค์ความรู้ด้านชายแดนไทยในแวดวงวิชาการไทย
ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992 ถึง 2022

The Status of Knowledge about Thai Border Studies
among Thai Academics from 1992 to 2022

สุวิชญา จันทรปิฎก

Suwitchaya Chantarapidok

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

School of Political Science, Sukhothai Thammathirat Open University

E-mail: suwitchaya.ch@gmail.com

รับบทความ (Received): 2 ก.พ. 2567

ปรับแก้ไข (Revised): 14 มี.ค. 2567

ตอบรับบทความ (Accepted): 20 มี.ค. 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจสถานะองค์ความรู้ด้านชายแดนไทยของแวดวงวิชาการไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992 ถึง 2022 และ 2) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ด้านชายแดนไทยของแวดวงวิชาการไทยกับพัฒนาการของบริบทด้านความมั่นคง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรมในประเทศและ/หรือระหว่างประเทศ ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการดำเนินการวิจัยโดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารแบบสร้างข้อสรุปจากข้อมูลเชิงบรรยาย นำมาซึ่งบทสรุปที่มาจากการวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผู้เขียนสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน การบริหารจัดการชายแดนและบริบทนโยบายของรัฐไทย และการศึกษาชายแดนผ่านนโยบายต่างประเทศไทยกับ

บริบททางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผลการวิจัย พบว่า ประเด็นศึกษาด้านชายแดนไทยในแวดวงวิชาการไทย สามารถจัดแบ่งได้ตามมิติทางการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม โดยในแต่ละปี แต่ละด้านชายแดนมีมิติของสาขาวิชา และประเด็นที่ทำการศึกษานั้นหนักและให้ความสำคัญแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าด้วยนโยบายต่างประเทศของไทยและนโยบายภายในของรัฐเกี่ยวกับชายแดน ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา จะมุ่งความสำคัญไปที่การส่งเสริมกิจกรรมและความร่วมมือทางเศรษฐกิจ แต่ก็มีรายละเอียดเชิงเนื้อหาที่สะท้อนผ่านงานศึกษาแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะมิติทางการเมือง ความมั่นคง รวมถึงสังคม-วัฒนธรรมที่ยังมีความแตกต่างตามลักษณะเฉพาะของแต่ละด้านชายแดนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งงานวิจัยการสำรวจสถานะองค์ความรู้ด้านชายแดนไทยขึ้นนี้อาจเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อแวดวงวิชาการ ในการศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทยและแวดวงนักปฏิบัติในส่วนราชการด้านความมั่นคง ทั้งในระดับนโยบาย ยุทธศาสตร์ และระดับพื้นที่ ในการจัดทำแผนด้านความมั่นคงและการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการเฉพาะของพื้นที่ต่อไป

คำสำคัญ: สถานะองค์ความรู้ด้านชายแดนไทย, พื้นที่ชายแดน, การบริหารจัดการชายแดน

Abstract

The objectives of this research article are (1) to review status of knowledge about Thai Border studies among Thai academics from 1992-2022 and (2) to analyze the correlation between body of knowledge about Thai Border studies and development of international and/or domestic security and political economy contexts. The research methodology and method applied in this study is qualitative content analysis by documentary research and descriptive analysis that the findings analyzed with concepts from the literature review. The researcher synthesizes the conceptual framework from the concept of

Borderland with international relations context and concept of Border Governance. Furthermore, the researcher reveals the data by managing data into basic statistic information. This research article reflects that many issues about Thai Border studies among Thai academics can be categorized into political dimension, economics, and also socio-cultural dimension. The academic literature in each border between Thailand and its neighboring countries show different emphasis. However, Thai foreign policy and also domestic policy about borderland in 1990s trend to promote economic activities and cooperation. There are different details in each dimension especially political, security, and socio-cultural dimension depends on the characteristics and the context of each border area in each period. The researcher considers that this research article could be useful fundamental knowledge and information for both academic and pragmatic fields in order to find out the ways or some development plans for Thai borderland which align with the specific contexts and requirements of each border area.

Keywords: Status of the Knowledge, Borderland, Border Governance

บทนำ

ตั้งแต่มีการระบาดใหญ่อย่างรุนแรงและกว้างขวางไปทั่วโลกของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) โรคระบาดในฐานะเป็นหนึ่งในภัยคุกคามต่อความมั่นคงรูปแบบใหม่ (Non-Traditional Security) ได้กลายเป็นโจทย์ท้าทายสำคัญยิ่งของประเทศไทยในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริเวณพื้นที่ชายแดน (Borderland) ที่เป็นเสมือนหน้าด่านของการรับมือกับการระบาดข้ามชาติ รวมไปถึงรูปแบบของด่านประเพณีอันเป็นช่องทางธรรมชาติที่ผู้คนสองฝั่งของรัฐใช้สัญจรไปมาตั้งแต่อดีต มักติดตามจาริตและขนของพื้นที่ก่อนการนิยามโดยรัฐ โจทย์ท้าทายดังกล่าวมิใช่ปรากฏการณ์เฉพาะสำหรับประเทศไทย หากแต่เป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่หลายรัฐต่างต้องเผชิญ

ในบริบทของโลกยุคที่สภาวะข้ามชาติ (Transnationalism) เป็นคุณลักษณะสำคัญทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยมีกระแสโลกาภิวัตน์เป็นฉากหลังสำคัญ ทำให้สิ่งที่เกิดขึ้นต่อรัฐและชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งเป็นผลจากอิทธิพลของความเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับโลก (รุ่งทิพย์ จันทรธนะกุล และปริญญานวพลเปียน, 2562) โดยมีพื้นที่ชายแดนในฐานะรอยต่อระหว่างรัฐอธิปไตยเป็นแห่งที่สำคัญที่ความแตกต่างหลากหลายเคลื่อนย้ายมาคลุกเคล้ากัน บริเวณชายแดนเป็นพื้นที่แห่งปฏิสัมพันธ์อันยุ่งเหยิงสับสนและมีความคลุมเครือ ซึ่งติดตามมาด้วยผลลัพธ์ “ทั้งที่นายินดีและไม่ปรารถนา...” (นิติ ภาวครพันธุ์, 2556)

ด้วยความสำคัญของพื้นที่ชายแดนต่อการรับมือกับหลากหลายประเด็น และ/หรือ ปัญหาความท้าทายที่มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างสภาวะความเป็นพื้นที่ภายใต้รัฐอธิปไตยกับสภาวะข้ามชาติ ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบันที่มีแนวโน้มจะทวีความเข้มข้นมากขึ้น บทความวิจัยนี้ จึงเกิดขึ้นในฐานะงานศึกษาขั้นมูลฐานที่มุ่งแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับพัฒนาการขององค์ความรู้ด้านชายแดนของไทยที่สะสมมาในแวดวงวิชาการของไทย โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านชายแดนของประเทศไทย ในแวดวงวิชาการไทยจากการสำรวจวรรณกรรมทางวิชาการ ซึ่งผู้เขียนได้พิจารณาให้มีความครอบคลุมทั้งมิติด้านเวลา สาขาวิชา พื้นที่ และประเด็นในการศึกษา เพื่อศึกษาวิเคราะห์การก่อตัวของการศึกษาเกี่ยวกับชายแดนในไทยจนกระทั่งแนวโน้มและความเป็นไปของงานศึกษาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยใช้แนวคิด/ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่ชายแดน และการวิเคราะห์ถึงบริบทที่เกี่ยวข้องกับชายแดนไทยทั้งบริบทภายในประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละยุคสมัย เพื่อให้ได้มาซึ่งผลสรุปที่ว่า ด้วยภูมิทัศน์ สถานะ และขอบเขตขององค์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในแวดวงวิชาการไทยว่าเป็นอย่างไร รวมถึงผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทยกับพัฒนาการของบริบทด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านบริบทและ/หรือนโยบายระดับภายในและการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นอกจากนี้ยังสามารถใช้วิเคราะห์ต่อไปอีกว่า งานศึกษาที่มีอยู่สามารถตอบโจทย์ต่อประเด็น/ ปัญหาความท้าทายที่ประเทศไทยกำลังเผชิญ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนและมีพลวัตสูงได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยเพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ด้านชายแดน

ไทยขึ้นนี้ อาจเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อแวดวงวิชาการไทยในการศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทย รวมถึงแวดวงนักปฏิบัติในส่วนราชการด้านความมั่นคงและ/หรือด้านเศรษฐกิจทั้งในระดับนโยบาย ยุทธศาสตร์ และในระดับพื้นที่ เพื่อการศึกษาและการจัดทำแผนด้านความมั่นคงและการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของแต่ละด้านชายแดนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ด้านชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992 ถึง 2022
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทยกับพัฒนาการของบริบทด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านนโยบายและ/หรือบริบทต่าง ๆ ทั้งระดับภายในประเทศและระดับระหว่างประเทศ

การทบทวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยของบทความวิจัยนี้ได้มาจากการสังเคราะห์วรรณกรรมที่ผู้เขียนได้ทำการทบทวนไว้อันประกอบด้วย วรรณกรรมเกี่ยวกับพื้นที่ชายแดน (Borderland) การบริหารจัดการชายแดน (Border Governance) กับบริบทเชิงนโยบายระดับรัฐของไทย และนโยบายต่างประเทศของไทยกับบริบทด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ชายแดน (Borderland)

หากพูดถึงพื้นที่ชายแดนแล้วเราอาจจะได้ยินนิยามคำศัพท์ที่คล้ายคลึงกันในงานจำนวนไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็น “ชายแดน (Border), พรหมแดน (Frontier), เขตแดน (Boundary), เส้นเขตแดน (Borderline), พื้นที่ชายแดน (Borderland), อาณาเขต (Territory) หรือแม้กระทั่งคำที่มีลักษณะสื่อให้เห็นความเลื่อนไหลอันไร้ขอบเขต เช่น

Cross-border, Transboundary, Transnational เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งคำดังกล่าวเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อนักวิชาการรัฐศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และนักวิชาการในสาขาอื่น ๆ หากพิจารณาตามกรอบแนวคิดประกอบสร้างนิยม พื้นที่ชายแดนจึงก่อปรด้วยความหมายที่หลากหลาย ซึ่งการให้ความหมายแต่ละแบบนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ ผลประโยชน์ และแนวทางปฏิบัติต่อ “ชายแดน” ที่แตกต่างกันออกไปของทั้งรัฐอาณาเขต ชุมชนชายแดน และตัวแสดงอื่น ๆ โดยผู้เขียนบทความวรรณกรรมในส่วนนี้ เพื่อนำเสนอนิยามความหมายของพื้นที่ชายแดนทางวิชาการ ซึ่งมีอยู่หลากหลาย ดังสะท้อนจากงานวรรณกรรมวิชาการที่ได้อ้างอิง สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาความหมายของพื้นที่ชายแดน โดยให้ความสำคัญทั้งการสร้างคำจำกัดความในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรอบคิดทางรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

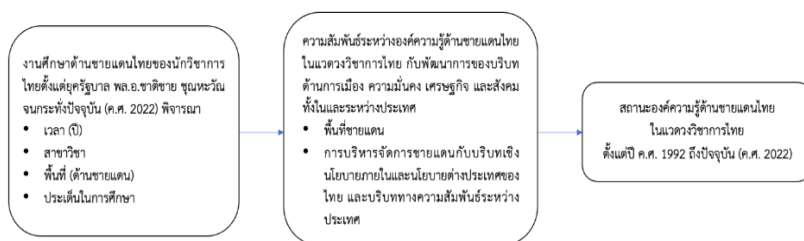
2. การบริหารจัดการชายแดน (Borderland Governance) กับบริบทเชิงนโยบาย ทั้งนโยบายภายในและนโยบายต่างประเทศของไทย และบริบททางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

การวิจัยสำรวจภูมิทัศน์ความรู้ด้านชายแดนไทยศึกษาที่ปรากฏอยู่ในแวดวงวิชาการไทยครั้งนี้เป็นการสร้างองค์ความรู้มูลฐานสำคัญในการทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนไทยผ่านมุมมองงานศึกษาทางวิชาการและงานวิจัยในแวดวงวิชาการไทย ทั้งนี้เพื่อให้ได้เห็นถึงแนวโน้มในการบริหารจัดการชายแดนที่สะท้อนผ่านบริบทเชิงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชายแดนแต่ละด้าน รวมถึงนโยบายต่างประเทศของไทยกับบริบทด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ผ่านมาจนกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากความเข้าใจต่อบริบททางการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ ทั้งนโยบายต่างประเทศของรัฐไทยและรัฐเพื่อนบ้าน ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นไปของพื้นที่ชายแดนของประเทศ ผู้เขียนจึงทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดการบริหารจัดการชายแดนผ่านบริบทเชิงนโยบายทั้งนโยบายภายในและนโยบายต่างประเทศของไทย รวมถึงความเป็นไปในบริบททางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อท้ายที่สุดสามารถนำไปต่อยอดในการสร้างข้อสรุป

จากประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการที่เป็นไปได้ และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ชายแดนซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ อันได้แก่ สภาวะข้ามชาติ ความสลับซับซ้อนด้วยมิติ และประเด็นของการดำเนินปฏิสัมพันธ์ที่หลายหลากระหว่างตัวแสดงที่หลากหลายในชายแดน เป็นต้น และในแต่ละด้านชายแดนยังปรากฏความแตกต่างในเชิงรายละเอียดในแต่ละพื้นที่ ทำให้การบริหารจัดการชายแดน จึงไม่ใช่เพียงการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ แต่เรียกร้องความเข้าใจอัตลักษณ์เชิงบริบทที่มีความเฉพาะด้วย

ภาพที่ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้เขียนใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ในการดำเนินการวิจัย โดยใช้การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการและเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงการตรวจสอบข้อมูลตามแนวทางของระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้มาซึ่งบทสรุปที่ว่าด้วยภูมิทัศน์องค์ความรู้ด้านชายแดนไทยในแวดวงวิชาการของประเทศไทย รวมถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทยกับพัฒนาการของบริบทด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม

ที่สะท้อนการบริหารจัดการชายแดนผ่านนโยบายและ/หรือบริบทต่าง ๆ ทั้งระดับภายในประเทศและระดับระหว่างประเทศ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับชายแดนของประเทศไทยในแวดวงวิชาการไทยอย่างครอบคลุม ทั้งมิติด้านเวลา สาขาวิชา พื้นที่ และประเด็นในการศึกษาชายแดนไทยของแวดวงวิชาการในประเทศไทย ได้แก่ บทความวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ การค้นคว้าอิสระ และวรรณกรรมวิชาการประเภทอื่น ๆ วิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิตที่อยู่ในฐานข้อมูลจากแหล่งเก็บรวบรวมวรรณกรรมทางวิชาการที่สำคัญในรูปแบบฐานข้อมูล ทั้งบทความวิจัย และบทความวิชาการของประเทศไทย ได้แก่ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre) หรือ TCI

2. การจัดระเบียบข้อมูล

จัดระเบียบข้อมูล (Organizing the Data) หรือจัดการข้อมูล (Data Management) เข้าหมวดหมู่ที่ครอบคลุมมิติด้านพื้นที่ (ระบุเป็นด้านชายแดน) เวลา มิติของหัวข้อ (แบ่งเป็นการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมและวัฒนธรรม) และประเด็นในการศึกษา

3. การวิเคราะห์ผล

ดำเนินการวิเคราะห์ผลข้อมูล โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทยกับพัฒนาการของบริบทด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ที่สะท้อนการบริหารจัดการชายแดนผ่านนโยบายและ/หรือบริบทต่าง ๆ ทั้งระดับภายในประเทศและระดับระหว่างประเทศ ผู้เขียนใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) โดยใช้การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปจากข้อมูลเชิงบรรยาย (Descriptive) ที่ทำการเก็บรวบรวมมาจากการเก็บรวบรวมเชิงเอกสาร และจัดกระทำข้อมูลทำการรวบรวมมาได้จำนวนมากมาพิจารณาตัดทอน

ข้อมูลหรือลดขนาดข้อมูลและกำจัดข้อมูลที่ไม่ต้องการออก แล้วนำมาจัดระบบข้อมูล และแยกประเภทข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำข้อสรุปย่อยของแต่ละประเด็นมา วิเคราะห์ตีความเชื่อมโยงกัน และนำมาซึ่งการสร้างข้อสรุปที่มีการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงกับ แนวคิดทฤษฎีเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยและคำถามการวิจัย

ทั้งนี้ แวดวงวิชาการไทย (Thai Academics) หมายถึง นักวิชาการสัญชาติ ไทย ซึ่งเขียนงานวิชาการเผยแพร่ในภาษาไทยหรืออังกฤษ จากแหล่งเก็บรวบรวม วรรณกรรมทางวิชาการที่สำคัญในรูปแบบฐานข้อมูล ทั้งบทความวิจัยและบทความ วิชาการของประเทศไทย ได้แก่ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย ซึ่งฐานข้อมูลนี้เริ่มต้น การเก็บรวบรวมวรรณกรรมทางวิชาการอย่างเป็นทางการในฐานข้อมูลออนไลน์ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1992 เป็นต้นมา จากเหตุผลดังกล่าวจึงนำมาสู่ความสอดคล้องและเป็นไปใน ทิศทางเดียวกันในการกำหนดขอบเขตเชิงเนื้อหาและระยะเวลาของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนใช้ข้อมูล (Data) ที่เป็นวรรณกรรมวิชาการเกี่ยวกับชายแดนของประเทศไทยใน แวดวงวิชาการไทยจากการรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสารเป็นหลัก โดยเริ่มต้นศึกษาตั้งแต่ ยุคสิ้นสุดสงครามเย็น ซึ่งตรงกับช่วงหลังจากที่รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ มีการ ดำเนินนโยบายต่างประเทศที่สำคัญ คือ นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” (ค.ศ. 1988-1991) ซึ่งถือเป็นหมุดหมายสำคัญที่ทำให้เกิดพลวัตทั้งการนิยามและ รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนของไทยที่มีความพลิกผันจากความสัมพันธ์ ที่ค่อนข้างตึงเครียดกับประเทศเพื่อนบ้าน ผ่านการสู้รบบนความขัดแย้งของอุดมการณ์ ทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่าง ในช่วงที่สงครามเย็นมีความคุกรุ่นเข้มข้น มาสู่ การใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจและการค้า มีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับ ประเทศเพื่อนบ้าน (ในภูมิภาค) และทำการศึกษาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน (ค.ศ. 2022)

อีกทั้ง จาก “ชายแดนไทย” ทั้งหมดที่เป็นพื้นที่อาณาเขตติดต่อกับรัฐอธิปไตย รอบบ้านทั้งทางบกและทางทะเล ครอบคลุม 31 จังหวัดทางบก และ 23 จังหวัดทาง ทะเล ดังนี้ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

ตารางที่ 1

พื้นที่อาณาเขตติดต่อกับรัฐอธิปไตยรอบบ้านทั้งทางบกและทางทะเลของประเทศไทย

จังหวัดทางบก (31 จังหวัด 129 อำเภอ 368 ตำบล)	ชายแดนไทย – เมียนมา ประมาณ 2,401 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัด	เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ระนอง
	ชายแดนไทย – ลาว ประมาณ 1,810 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 12 จังหวัด	เชียงราย พะเยา น่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี
	ชายแดนไทย – กัมพูชา ประมาณ 798 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด	อุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ สุรินทร์ สระแก้ว จันทบุรี ตราด
	ชายแดนไทย – มาเลเซีย ประมาณ 647 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 4 จังหวัด	สตูล สงขลา ยะลา นราธิวาส
จังหวัดทางทะเล (23 จังหวัด 257 อำเภอ 1,695 ตำบล)	ชายฝั่งอ่าวไทย ประมาณ 2,055 กิโลเมตร ครอบคลุม 17 จังหวัด	ตราด จันทบุรี ระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ สมุทรสาคร กรุงเทพมหานคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส
	ชายฝั่งทะเลอันดามัน ประมาณ 1,093 กิโลเมตร ครอบคลุม 6 จังหวัด	ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง สตูล

หมายเหตุ: จาก <http://www.nsc.go.th/wp-content/uploads/2018/10/>

โดยเนื้อหาเกี่ยวกับพื้นที่เป้าหมายสำหรับการสำรวจภูมิทัศน์ความรู้ชายแดนไทยศึกษาสำหรับบทความวิจัยนี้ ได้แก่ จังหวัดชายแดนทางบกและจังหวัดปัตตานี โดยวรรณกรรมที่จะถูกรวบรวมเพื่อจัดกระทำข้อมูลนั้น จะครอบคลุมเฉพาะประเด็นข้ามเขตแดน หรือประเด็นภายในจังหวัดนั้น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมิติข้ามเขตแดน ดังนั้น ประเด็นการศึกษาที่เป็นเรื่องภายในประเทศ แม้ปรากฏขึ้นในจังหวัดชายแดนก็จะไม่ถูกนับรวมเข้าไว้ในบทความวิจัยนี้ ที่สำคัญคือ ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งรัฐไทยนิยามว่าเป็นปัญหาภายในประเทศนั้นจะไม่ถูกนับรวม อย่างไรก็ตาม บางประเด็นของพื้นที่ดังกล่าวที่มีลักษณะเด่นชัดถึงมิติข้ามเขตแดน จะถูกเก็บรวบรวมไว้ในฐานะส่วนหนึ่งของชายแดนไทยศึกษา ตัวอย่างเช่น งานเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในวัฒนธรรมชายแดนไทย-มาเลเซีย: กรณีศึกษาชุมชนโละจูด จังหวัดนราธิวาส” สามารถนับได้ว่าเป็นงานชายแดนไทยศึกษาตามนิยามเชิงปฏิบัติการนี้ เพราะให้น้ำหนักสนใจไปยังลักษณะวัฒนธรรมร่วมระหว่างผู้คนที่มีรากประวัติศาสตร์ร่วมกันมายาวนานที่ยังคงดำรงอยู่อย่างตัดข้ามเส้นเขตแดนของรัฐอันเกิดขึ้นภายหลัง ขณะที่งานเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของนักท่องเที่ยวชาวไทย: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวถ้ำภูผาเพชร จังหวัดสตูล” จะไม่ถูกนับรวมไว้ในฐานะงานชายแดนไทยศึกษา เพราะแม้จะมีพื้นที่ศึกษาเป็นจังหวัดชายแดน แต่ประเด็นการศึกษาจัดเป็นเรื่องภายในประเทศอย่างชัดเจน เป็นต้น

ผลการวิจัย

การเก็บรวบรวมผลงานวิจัยและผลงานเชิงวิชาการบนฐานข้อมูลนำเสนอผลงานทางวิชาการปรากฏวรรณกรรมเชิงวิชาการในแวดวงวิชาการของไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยอยู่ค่อนข้างน้อยในช่วงแรก ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากความพร้อมของฐานข้อมูลที่ยังไม่พัฒนาอย่างเต็มประสิทธิภาพเท่ายุคปัจจุบัน จึงทำให้ยังไม่ได้รับ “ความนิยม” จากวงวิชาการเท่าที่ควรในช่วงเริ่มต้นซึ่งเวลาต่อมาก็มีผลงานทางวิชาการเพิ่มเติมมากขึ้น ๆ เป็นลำดับ ส่งผลให้การรายงานผลการวิจัยของผู้เขียนจะทำการรายงานผลเป็นช่วงปี ซึ่งพิจารณาจากความเหมาะสม โดยคำนึงถึงจำนวนผลงานต่อปี กอปรกับการพิจารณาจากเหตุการณ์ที่เป็นบริบทเชิงนโยบาย ทั้งภายในและ

ต่างประเทศที่มีความสำคัญ ถือเป็นหมุดหมายหรือเป็นจุดเปลี่ยนที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความเป็นไปของชายแดนไทยในแต่ละด้านชายแดนและแต่ละมิติประเด็นเพื่อสามารถสะท้อนถึงแนวโน้มของพัฒนาการภูมิทัศน์องค์ความรู้ด้านชายแดนไทยของแวดวงวิชาการไทยผ่านยุคสมัยได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ในช่วงแรกผู้เขียนนำเสนอผลการวิจัยใน 15 ปีแรก ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992-2006 และไล่เรียงการนำเสนอตามช่วงเวลาด้วยหลักการพิจารณาดังที่กล่าวไปข้างต้น ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992-2006

ในช่วงปีนี้เป็นกรนำเสนอผลการศึกษาที่พิจารณาจากจำนวนผลงานวิชาการต่อปีและโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ คือ เหตุการณ์รัฐประหารปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549) ผู้เขียนจึงนำเสนอผลการศึกษาโดยเริ่มจากปี ค.ศ. 1992 ที่มีการเก็บรวบรวมวรรณกรรมทางวิชาการในฐานะข้อมูลออนไลน์อย่างเป็นทางการจนถึงยุคก่อนการรัฐประหาร โดยช่วงปีดังกล่าวมีผลงานวิจัยและงานเชิงวิชาการที่เกี่ยวกับชายแดนไทยทั้งสิ้น 18 ชิ้น มีทั้งวรรณกรรมที่นำเสนอเกี่ยวกับด้านชายแดนหนึ่ง ๆ เป็นการเฉพาะ และนำเสนอเกี่ยวกับด้านชายแดนมากกว่า 1 ด้าน หรือมีเนื้อหาครอบคลุมทุกด้านชายแดนของประเทศไทย วรรณกรรมทั้งหมดมีเนื้อหาสาระครอบคลุมประเด็นทั้งในมิติการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรมที่มีจำนวนไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือ วรรณกรรมที่ว่าด้วยมิติทางการเมืองมีทั้งสิ้น 3 ชิ้น ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับนโยบายและการบริหารจัดการภาครัฐในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ อาทิ ด้านสาธารณสุข ผู้คนข้ามแดน แรงงานข้ามชาติ และพื้นที่ชายแดน รวมถึงการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ครอบคลุม ทั้งประเด็นการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ยังปรากฏงานศึกษาในประเด็นทางการเมืองเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนใต้ที่ผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซีย ก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ถูกศึกษาและให้ความสำคัญในช่วงปีดังกล่าวจากความขัดแย้งในพื้นที่ที่มีความรุนแรงมากขึ้นหลังปี ค.ศ. 2001 และเริ่มบานปลายมากขึ้นเรื่อย ๆ ในอีก 3 ปีต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ขณะที่วรรณกรรมในมิติความมั่นคงจำนวน 5 ชิ้น เป็นงานศึกษาด้านความมั่นคงที่คาบเกี่ยวกับมิติทางการเมือง ในประเด็นความไม่สงบในชายแดนใต้ที่ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมาเลเซีย อย่างมีนัยสำคัญในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่ยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรมบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียระหว่างกันด้วย งานศึกษาจึงปรากฏทั้งความมั่นคงรูปแบบเดิม (Traditional Security) ที่เกาะเกี่ยวอยู่กับกองกำลังทางการทหาร และการให้ความสนใจในความมั่นคงรูปแบบใหม่ (Non-Traditional Security) ที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งปัญหาอาชญากรรม การก่อการร้าย โรคติดต่อ และปัญหาจากการใช้สารเคมีที่กระทบกระเทือนต่อความมั่นคง สวัสดิภาพ และสิ่งแวดล้อมตามแนวชายแดน โดยมีการนำเสนอทั้งการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา สภาพปัญหา การแพร่ระบาด การควบคุมเฝ้าระวัง และผลกระทบ อันเนื่องมาจากปัญหาดังกล่าว ซึ่งสะท้อนถึงนโยบายของรัฐบาลไทยในยุคหลังสงครามเย็นที่มีความชัดเจนในการตระหนักถึงการทบทวนนิยามและขอบเขตประเด็นของความมั่นคงเสียใหม่ โดยการขยายการกำหนดประเด็นความมั่นคงให้มีครอบคลุมถึง “ความมั่นคงมนุษย์” เป็นสำคัญ สอดคล้องกับบริบททางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงเวลานั้นที่มีการจัดประชุมอาเซียนว่าด้วยการเมืองและความมั่นคงในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก (ASEAN Regional Forum) หรือ ARF และการให้ความสำคัญต่อปัญหารักษาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงมนุษย์มากขึ้น ซึ่งเป็นปัญหาประเทศใดประเทศหนึ่งไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพังกระนั้น ยังไม่มีงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับขั้นตอนหรือกระบวนการของการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมจากหน่วยงานภาครัฐและตัวแสดงที่เกี่ยวข้องที่หลากหลายมากนัก

ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีจำนวนไม่แตกต่างกันมาก แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่ของช่วงปีดังกล่าว ให้ความสนใจไปที่ด้านชายแดนมาเลเซียและกัมพูชา ในหัวข้อมิติด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยวรรณกรรมในมิติเศรษฐกิจมีอยู่ทั้งสิ้น 8 ชิ้น มีเนื้อหาครอบคลุมอยู่เกือบทุกด้านชายแดน ซึ่งมุ่งให้ความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจชายแดนใน 4 หัวข้อหลัก อันได้แก่ การค้าบริเวณชายแดน การค้าผ่านชายแดน การท่องเที่ยวชายแดน และแรงงานข้ามแดนที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นข้ามชาติ เพื่อโอกาสทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ซึ่งมีการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหา ศักยภาพ และ

แนวโน้ม มาตรการทั้งเชิงกฎหมายและไม่ใช้กฎหมายและแนวทางการพัฒนา ซึ่งผลงานในมิติเศรษฐกิจถือว่าเป็นวรรณกรรมส่วนใหญ่ในช่วงปี ค.ศ. 1992-2006 สะท้อนถึงการศึกษาด้านชายแดนไทยในแวดวงวิชาการไทยในเวลานั้น ให้ความสำคัญกับมิติด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ คาดว่าเป็นผลอันเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับมิติทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ในยุคหลังการสิ้นสุดลงของสงครามเย็นของแนวนโยบายต่างประเทศของประเทศไทย มุ่งเน้นความสำคัญระดับอนุภูมิภาคโดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านที่สืบเนื่องมาตั้งแต่การส่งเสริมด้านเศรษฐกิจและการค้า เพื่อขยายตลาด ฐานทรัพยากร และการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ดำเนินนโยบายต่างประเทศ “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” รวมถึงการเสนอจัดตั้งเขตการค้าเสรีอาเซียน (ASEAN Free Trade Area) หรือ AFTA ของรัฐบาลไทย ได้แสดงถึงความพยายามในการเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคทางเศรษฐกิจและมีบทบาทนำในเวทีระดับภูมิภาค แม้ไทยจะประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเอเซียเมื่อปี ค.ศ. 1997 แต่เมื่อภายหลังจากที่เศรษฐกิจมีการฟื้นตัว ก็กลับมาส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างจริงจัง อาทิ นโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก (Western Seaboard) เพื่อยกระดับฐานทางเศรษฐกิจในการเป็นประตูเศรษฐกิจแห่งเอเซีย และเชื่อมโยงกับกรอบความร่วมมือพหุภาคีระดับอนุภูมิภาคอื่น ๆ อย่างกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion) หรือ GMS ซึ่งก่อนหน้านี้มีการริเริ่มดำเนินการตามกรอบการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) เพื่อเป็นฐานผลิตหลักด้านอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและพลังงานของประเทศไปแล้ว รวมถึงกรอบพหุภาคีอย่างยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Ayeywady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy) หรือ ACMECS ที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 2003 เป็นข้อริเริ่มของไทยในการชูบทบาทการเป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านวิชาการ การนำความเจริญสู่แนวชายแดนทั้งทางเศรษฐกิจ การสร้างงาน และการสร้างรายได้ รวมถึงลดความเหลื่อมล้ำเพื่อการพัฒนาาร่วมกันของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ได้แก่ กัมพูชา ลาว เมียนมา เวียดนาม และไทย ตลอดจนการยกระดับบทบาทของไทยในภูมิภาคและดำเนินการทางการทูตที่เน้น

การสร้างควมไว้วางใจและก้าวไปพร้อมกันกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในยุคสมัยของรัฐบาลพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร

ในขณะที่วรรณกรรมที่วัดด้วยมิติสังคมและวัฒนธรรมมีอยู่ทั้งสิ้น 2 ชิ้น ให้ความสนใจไปที่ชาติพันธุ์วรรณา อัตลักษณ์ของชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนบริเวณชายแดน ที่มีทั้งผู้ประกอบอาชีพถูกกฎหมายและหลบหลีกจากกฎหมายอย่างอาชีพขายบริการในพื้นที่บริเวณชายแดน และยังปรากฏงานศึกษาที่มีเนื้อหาคาบเกี่ยวระหว่างหัวข้อในมิติเศรษฐกิจกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแรงงานและการย้ายถิ่นข้ามชาติ ที่ชีวิตตลอดจนอัตลักษณ์ของผู้คนที่เป็นแรงงานข้ามแดนมีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมประเทศแม่กับวัฒนธรรมของไทยที่จำต้องย้ายถิ่นมาเพื่อโอกาสในการทำงานและทางเศรษฐกิจ

2. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007-2011

สำหรับช่วงปีนี้ครอบคลุมการรายงานผลการศึกษา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007-2011 (5 ปี) ซึ่งช่วงปีดังกล่าวเป็นยุคหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 ซึ่งถือเป็นเส้นแบ่งสำคัญของการเมืองไทยหลังยุครัฐบาลพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ในช่วงนี้มีวรรณกรรมทั้งสิ้น 58 ชิ้น ด้านชายแดนที่มีผู้ศึกษามากที่สุด คือ เมียนมา และลาว เป็นลำดับรองลงมา มีประเด็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับทั้งมิติการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ทั้งนี้ วรรณกรรมส่วนใหญ่อยู่ในหัวข้อมิติทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยมีจำนวนมากว่ามิติด้านความมั่นคงและสังคม-วัฒนธรรม ซึ่งมีแนวโน้มของการศึกษาที่น่าสนใจในเชิงรายละเอียด ดังนี้

วรรณกรรมในมิติการเมืองมีอยู่ทั้งสิ้น 19 ชิ้น ส่วนหนึ่งให้ความสนใจไปที่ปัญหาเรื่องเขตแดนที่ทำการศึกาและอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์ และข้อถกเถียงเกี่ยวกับพรมแดนของรัฐชาติที่มีอำนาจของรัฐชาติแผ่กระจายอยู่ในทุกหัวระแหงกับพรมแดนทางชาติพันธุ์ ซึ่งปรากฏลักษณะการอันสลับซับซ้อนซึ่งผลของการถูกกีดกันหรือเลือกปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ นั้นมาผสมผสาน ทับซ้อน หรือตัดพาดผ่านกันในพื้นที่ทางเศรษฐกิจบริเวณชายแดน และยังมีวรรณกรรมที่สะท้อนถึงความสนใจในนโยบายของรัฐและความร่วมมือระหว่างประเทศในการส่งเสริมและพัฒนา

คุณภาพชีวิตให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดน ผู้อพยพ คนไร้รัฐ ชนกลุ่มน้อย และแรงงานข้ามชาติ รวมถึงกลุ่มผู้เปราะบางตามแนวชายแดน อาทิ ผู้สูงอายุ ทั้งประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและสถานะบุคคล ด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน และด้านบริการสาธารณสุข ตลอดจนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของประชาชนจากประเทศเพื่อนบ้านด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ โอกาสทางการศึกษา และอื่น ๆ อีกทั้ง มีวรรณกรรมที่ให้ความสนใจที่บทบาทของตัวแสดงทั้งที่เป็นรัฐและมิใช่รัฐที่หลากหลายในการบริหารจัดการชายแดน ทั้งการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนพื้นที่ชายแดนและการจัดการปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดน นอกจากนี้ ยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและมาตรการในการพัฒนางานด้านสาธารณสุขและการนำเข้า-ส่งออกสินค้าอุปโภค-บริโภคตามแนวชายแดน ได้แก่ อาหารและยา ซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับมิติเศรษฐกิจด้วย

วรรณกรรมในมิติด้านความมั่นคงมีทั้งสิ้น 10 ชิ้น ให้ความสนใจทั้งความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นยุทธศาสตร์ความมั่นคงชายแดนและความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งให้ความสำคัญกับความมั่นคงแห่งชาติและความมั่นคงบริเวณเส้นเขตแดนรัฐชาติ เนื่องจากเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งยวดในการป้องกันประเทศ และยังให้ความสนใจกับการศึกษาด้านความมั่นคงรูปแบบใหม่ ที่เกี่ยวข้องกับภัยคุกคามจากโรคติดต่อที่เป็นภัยพิบัติทางการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์บริเวณชายแดน ซึ่งมีทั้งประเด็นเชิงชาติพันธุ์และการขยายตัวของทุนนิยมกับการระบาดของโรคติดต่อบริเวณชายแดนที่คาบเกี่ยวกับมิติทางสังคม-วัฒนธรรมและมิติทางเศรษฐกิจ การระบาดและการรับมือต่อโรคติดต่อร้ายแรงในชุมชนชายแดน เป็นต้น และยังมีประเด็นความมั่นคงมนุษย์ ในพื้นที่ชายแดนที่เผชิญกับภัยอันตรายจากกบฏหรือทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงปลอดภัยของประชาชนในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก

ในส่วนวรรณกรรมมิติเศรษฐกิจถือเป็นวรรณกรรมส่วนใหญ่ของช่วงปีดังกล่าว มีจำนวนทั้งสิ้น 23 ชิ้น ที่ให้ความสนใจในประเด็นการค้าชายแดนในทุก ๆ ด้านชายแดนของไทย ทั้งการเติบโตของเมืองชายแดน อันเนื่องมาจากการค้าการลงทุนทางเศรษฐกิจ ผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ในทางเศรษฐกิจที่ทำให้มีแหล่งไหลของทุนและตลาดต่างประเทศเข้ามาแล้วส่งผลกระทบต่อชุมชน ท้องถิ่น รวมถึงประเด็น

เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาด้านการท่องเที่ยวชายแดน สอดคล้องกับในช่วงหลังการรัฐประหาร รัฐบาลไทยให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่สงบในประเทศ อีกทั้ง ยังมีประเด็นศึกษาผลกระทบของแรงงานต่างด้าวต่อ ทั้งเศรษฐกิจและสังคมเมืองการค้าชายแดน และมานุษยวิทยาและสังคมวิทยากับการค้าชายแดน ที่สนใจในเรื่องเขตแดนรัฐและการครอบงำของอำนาจรัฐ ซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับทั้งมิติทางสังคม-วัฒนธรรมและมิติทางการเมืองเรื่องอำนาจของรัฐในพื้นที่ชายแดนด้วย นอกจากนี้ มีวรรณกรรมที่มีหัวข้อในมิติเศรษฐกิจแต่มีความคาบเกี่ยวกับมิติทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นเชิงกฎหมายและ/ หรือนโยบายของภาครัฐ ทั้งนโยบายภายในและนโยบายการต่างประเทศ ได้แก่ พลวัตการเติบโตของเมืองชายแดนทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ และการแก้ไขความยากจนกับบทบาทของการค้าชายแดน นโยบายส่งเสริมการค้าชายแดน นโยบายและโอกาสทางเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติ นโยบายการเสริมทักษะอาชีพตามแนวชายแดน เพื่อรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย และประเด็นปัญหาการค้าชายแดนอันเนื่องมาจากนโยบายการค้าเสรีอาเซียน-จีน รวมถึงกฎหมายนำเข้า-ส่งออกสินค้าตามแนวชายแดน และวรรณกรรมในมิติสังคมและวัฒนธรรมมีจำนวนเพียง 6 ชิ้น ให้สนใจไปที่หัวข้อเชิงมานุษยวิทยาของชนชายแดน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งภาษา อาหาร และการศึกษา ตลอดจนเมื่อมีการหลังไหลเข้าประเทศของแรงงานข้ามชาติตามด้านชายแดนต่าง ๆ ได้ปรากฏเป็นลักษณะข้ามชาติและอัตลักษณ์ที่ลื่นไหลที่มีการผสมผสานระหว่างอัตลักษณ์พื้นถิ่นต้นกำเนิดกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่เข้ามาประกอบอาชีพและดำรงชีวิต ซึ่งนอกจากจะมีแรงงานข้ามชาติแล้ว ยังปรากฏปัญหาเด็กเร่ร่อนย้ายถิ่นบริเวณชายแดนกับการต่อรองทางสังคมที่เป็นประเด็นคาบเกี่ยวกับมิติทางการเมือง ในแง่เป็นประเด็นที่ต้องการการบริหารจัดการจากภาครัฐ

วรรณกรรมในช่วงนี้สะท้อนอย่างชัดเจนถึงแนวนโยบายของไทย ณ ขณะนั้นที่เน้นการส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในระดับภูมิภาคและอนุภูมิภาคในด้านความมั่นคงและความเจริญรุ่งเรือง โดยมุ่งหมายให้เกิดความเข้าใจอันดี รวมถึงการแก้ไขปัญหาบริเวณชายแดนกับประเทศฝั่งตรงข้ามชายแดนหรือเพื่อนบ้านด้วยสันติวิธี และวิธีการทางกฎหมาย เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านให้อยู่ในระดับที่

เป็นปกติ มุ่งขยายความร่วมมือทางเศรษฐกิจและได้รับการยอมรับในระดับภูมิภาค โดยเน้นความร่วมมือด้านการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว และการคมนาคมระหว่างกัน ด้วยการพัฒนาความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค รวมถึงการเชื่อมโยงโครงสร้างการคมนาคม และการพัฒนาจังหวัด กลุ่มจังหวัด แนวระเบียงเศรษฐกิจ และเมืองชายแดน เพื่อการสร้างความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคควบคู่กันไป

3. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับ ประเด็นชายแดนไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012-2016

สำหรับปีช่วงปี ค.ศ. 2012-2016 วรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาทั้งสิ้น 161 ชิ้น โดยมีเนื้อหาสาระของงานกระจายตัวอยู่ในทุกด้านชายแดน และครอบคลุมในทุกประเด็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับทั้งมิติการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม มีทั้งวรรณกรรมที่นำเสนอเกี่ยวกับด้านชายแดนหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ และมีการนำเสนอเกี่ยวกับด้านชายแดนมากกว่า 1 ด้านภายในงานเดียว ส่วนใหญ่เป็นด้านชายแดนเมียนมา ลาว และกัมพูชา ซึ่งวรรณกรรมในประเด็นมิติด้านเศรษฐกิจยังเป็นวรรณกรรมส่วนใหญ่ที่ได้รับความสนใจศึกษาในแวดวงวิชาการชายแดนไทยในช่วงปีนี้

วรรณกรรมในมิติการเมืองมีจำนวนทั้งสิ้น 42 ชิ้น มีประเด็นในการศึกษาหลายประเด็น โดยครอบคลุมประเด็นหลัก 2 ประเด็นใหญ่ ได้แก่ งานศึกษาเชิงมานุษยวิทยาที่สะท้อนการทำงานของอำนาจในบริเวณชายแดนและชายขอบกับงานศึกษาเชิงนโยบาย การบริหารจัดการภาครัฐ และบทบาทของชนชั้นนำต่อผู้คนข้ามแดนและพื้นที่ชายแดน กล่าวคือ มีงานว่าด้วยการปะทะสังสรรค์ระหว่างอัตลักษณ์เฉพาะตามรากเดิมของธรรมชาติชุมชนกับอัตลักษณ์ที่ศูนย์กลางอำนาจพยายามประกอบสร้างให้ใหม่ ในนามของความเป็นชาติสมัยใหม่ และมีประเด็นการเมืองเรื่องแรงงาน อาทิ งานมานุษยวิทยาการเมืองในการปกป้องตนเองของแรงงานในชุมชนผู้ย้ายถิ่นบริเวณชายแดน หรือประเด็นเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย เช่น ผู้แทนทางการเมืองของชนกลุ่มน้อย การเมืองเชิงวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองของรัฐและเส้นเขตแดนของรัฐชาติ (สมัยใหม่) อาทิ วาทกรรมการเมืองเรื่องสัญชาติของประเทศไทยกับคนข้ามรัฐใน

พื้นที่ชายแดน ตลอดจนประเด็นทางนโยบายภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อการรองรับการจัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้งสามเสาหลัก โดยมีทั้งนโยบายด้านการศึกษา ศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติ การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดน บริการและงบประมาณทางการแพทย์และสาธารณสุขสำหรับประชาชน เด็ก คนต่างด้าว และแรงงานข้ามชาติในเขตพื้นที่ชายแดน รวมถึงประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนพื้นที่ชายแดนในหลากหลายมิติ ตลอดจนการพิจารณาข้อกฎหมายในการจัดการพื้นที่ตลาดการค้าบริเวณจุดผ่อนปรนชายแดน และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับตลาดการค้าชายแดน รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างประเทศในการแก้ปัญหาความไม่สงบในชายแดนใต้ เพื่อความสงบสุขร่วมกันของทั้งสองประเทศ ซึ่งเป็นประเด็นที่คาบเกี่ยวกับมิติความมั่นคง ทั้งนี้มีงานส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึงปัญหาเรื่องการให้ความสำคัญในการจัดบริการสาธารณะพื้นฐานที่แตะเอื้อมไม่ถึงผู้คนและพื้นที่ที่ห่างไกลจากอำนาจรัฐศูนย์กลาง อย่างพื้นที่บริเวณชายแดน รวมถึงประเด็นความไม่สมมาตรในการกำหนดทิศทางการพัฒนาระหว่างรัฐส่วนกลางและท้องถิ่นเมืองชายแดน และมีงานที่สะท้อนภาพบทบาทของเครือข่ายชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมืองทั้งภายในและข้ามชาติ อันก่อตัวขึ้นตามแนวชายแดนและพื้นที่ท้องถิ่นชายแดน ตลอดจนมีงานที่นำเสนอผลกระทบของนโยบาย/ แผนงาน/ โครงการของภาครัฐในมิติต่าง ๆ ต่อพื้นที่ชายแดน อาทิ ผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนอันเนื่องมาจากโครงการของภาครัฐในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสู่ด่านชายแดน ซึ่งคาบเกี่ยวทั้งมิติเศรษฐกิจและมิติสังคม-วัฒนธรรม ที่ต้องอาศัยหลักการบริหารจัดการชายแดนของภาครัฐที่ให้การสนับสนุนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและโอกาสทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน นอกจากนี้ยังมีประเด็นเชิงมานุษยวิทยา-สังคมวิทยาการเมืองของกลุ่มชนไร้รัฐ (ชาวโรฮิงยา) ที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักหน่วงภายใต้สภาวะการณ์ที่อำนาจของรัฐชาติกดทับให้กลุ่มชนเหล่านี้ต้องกลายเป็นคนไร้รัฐและมีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง และกลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์ที่นานาประเทศต่างตระหนักมากขึ้น ภายหลังจากการสิ้นสุดลงของสงครามเย็น

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติความมั่นคงนั้นมีอยู่ทั้งสิ้น 36 ชิ้น มีเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมทั้งประเด็นความมั่นคงทั้งรูปแบบเดิม อาทิ งานศึกษา

เกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาราวจระเวณชายแดน เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดน และมีความสนใจที่เน้นไปที่ความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่มีความสำคัญทั้งประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติที่ส่งผลกระทบข้ามเส้นพรมแดนของรัฐชาติ การค้ามนุษย์ข้ามชาติ การค้าสินค้าผิดกฎหมายข้ามแดน ทั้งยาเถื่อนและบุหรี ปัญหาเสพติดที่มาพร้อมกับการหลั่งไหลของแรงงานข้ามชาติ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและขยะที่มาพร้อมกับการเติบโตของตลาดค้าชายแดนที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของรัฐชาติและสังคมระหว่างประเทศไม่น้อยไปกว่าความมั่นคงรูปแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยคุกคามความมั่นคงมนุษย์อย่างโรคติดต่อที่มีการศึกษาการดำเนินการของภาครัฐในระดับพื้นที่และระดับท้องถิ่นตามแนวชายแดนในการเฝ้าระวัง ป้องกัน และควบคุมโรคติดต่อ อีกทั้งมีงานศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้นวัตกรรมสารสนเทศภูมิศาสตร์ เพื่อจำแนกพื้นที่เสี่ยงต่อโรคติดต่อตามแนวชายแดน ซึ่งสะท้อนเบื้องต้นได้ถึงการเล็งเห็นถึงความสำคัญของประเด็นความมั่นคงรูปแบบใหม่ทั้งในเชิงนโยบายและการศึกษาในแวดวงวิชาการ อีกทั้งยังสะท้อนลักษณะการของงานความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศกับประเทศฝั่งตรงข้ามชายแดนเพื่อรับมือกับมิติภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ที่กลายเป็นลักษณะสำคัญของความมั่นคงทางชายแดน สอดคล้องกับงานอีกส่วนที่มุ่งให้คำตอบและแนวทางในการปรับตัวของหน่วยกำลังด้านความมั่นคงและกองทัพ มาสู่การจัดการภัยคุกคามรูปแบบใหม่มากขึ้น ตลอดจนมีการกล่าวถึงในเนื้อหาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตามแนวชายแดนกับการบริหารจัดการที่สะท้อนถึงทั้งความสำคัญและบทบาทของตัวแสดงทั้งภาครัฐและมีใช้ภาครัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่ต้องอาศัยการบริหารจัดการแบบบูรณาการ นอกจากนี้ยังมีประเด็นความมั่นคงทั้งรูปแบบเดิมและรูปแบบใหม่ที่เชื่อมโยงอยู่กับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นประเด็นทั้งการเมืองภายในประเทศและการเมืองระดับระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเตรียมพร้อมรับมือกับความท้าทายจากภัยคุกคามรูปแบบใหม่ เพื่อเข้าสู่ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน และการวิเคราะห์ถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งมีความคาบเกี่ยวกับมิติทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย

ในส่วนของวรรณกรรมในมิติเศรษฐกิจมีอยู่ทั้งสิ้น 56 ชิ้น งานส่วนใหญ่ให้ความสนใจต่อการค้าและการทำธุรกิจบริเวณชายแดน ที่ศึกษาทั้งเชิงพัฒนาการทางการค้าชายแดน เช่น การศึกษาเส้นทาง ผู้คน และสินค้าในการค้าข้ามชายแดน กลุ่มน้ำโขง ตลอดจนแนวทางการส่งเสริมและพัฒนารูปแบบตลาด สมรรถนะการทำธุรกิจของผู้ประกอบการ และกลยุทธ์ด้านการตลาด การท่องเที่ยวบริเวณชายแดน และเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ตลอดจนการสร้างมาตรฐานและการยอมรับต่อสินค้าและบริการตามแนวชายแดน ซึ่งสะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อการเจริญเติบโตและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในด้านการค้าชายแดนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น โดยศึกษาตั้งแต่การทำความเข้าใจวัฒนธรรมของการค้าชายแดน เพื่อเป็นรากฐานในการศึกษา เพื่อพัฒนาการค้าชายแดน การพัฒนาศักยภาพและความพร้อมด้านการท่องเที่ยว ในพื้นที่มีงานที่คาบเกี่ยวกับมิติสังคมและวัฒนธรรม โดยพิจารณาไปที่ชุมชนชายแดนในฐานะหน่วยที่ครอบคลุมต้นทุนทางสังคม อันวางอยู่บนรากฐานทางประวัติศาสตร์ก่อนการเกิดขึ้นของเส้นเขตแดนรัฐชาติ ซึ่งถือเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจได้แก่ การท่องเที่ยวชายแดน นอกจากนี้ ยังมีงานด้านยุทธศาสตร์การค้าชายแดน อาทิ บริเวณจุดผ่อนปรนทางการค้า ตลอดจนการวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจ ที่ความยืดหยุ่นอยู่กับมิติทางการเมืองในการกำหนดนโยบาย ทั้งภายในและต่างประเทศของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งประเด็นที่กล่าวมามีการศึกษาเชื่อมโยงกับการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งเป็นกรอบความร่วมมือระดับภูมิภาคของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ต้องการสร้างความร่วมมือระหว่างกันให้แน่นแฟ้น ผ่านการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจอย่างอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง และการรองรับตอนนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษตามพื้นที่แนวชายแดน ซึ่งสะท้อนถึงนโยบายของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงประเทศสมาชิกในกรอบความร่วมมือนั้น ๆ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจร่วมกัน โดยภายใต้แนวนโยบายการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน นำไปสู่การศึกษาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชายแดน รวมถึงเรื่องแรงงานข้ามชาติทั้งแรงงานไทยที่เข้าไปทำงานยังต่างแดน และประเด็นแรงงานข้ามชาติในสถานประกอบการนอกระบบและโรงงานตามแนวชายแดน โดยเฉพาะปัญหาแรงงานเด็กและการค้ามนุษย์ที่คาบเกี่ยวระหว่างมิติความมั่นคงกับมิติเชิงสังคม-วัฒนธรรม

ส่วนสุดท้ายเป็นวรรณกรรมในมิติสังคมและวัฒนธรรมที่มีจำนวน 28 ชิ้น ในช่วงปีดังกล่าว โดยให้ความสนใจที่ประเด็นทางด้านศาสนากับพื้นที่และขบวนการทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นเชื่อมโยงกับประเด็นเชิงอัตลักษณ์ ซึ่งมีการปรับสร้างและผสมผสานอัตลักษณ์ดั้งเดิมเข้ากับอัตลักษณ์ของถิ่นใหม่ที่ชนกลุ่มหนึ่ง ๆ ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ ประเด็นทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เครื่องนุ่งห่ม และอาหารของพื้นที่ชายแดน ซึ่งบริเวณชายแดนนี้เกิดปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ข้ามชาติที่พรมแดนของรัฐไม่สามารถขวางกั้นได้ ส่งผลต่อความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงของผู้คนและชุมชนชายแดนที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรม อีกทั้งวัฒนธรรมร่วม/ ภูมิปัญญาร่วมระหว่างผู้คนข้ามเส้นเขตแดน อันส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของผู้คนในชุมชนประชิดด้านชายแดนแต่ละด้าน ลักษณะทางวัฒนธรรมดังกล่าวเป็นผลจากประวัติศาสตร์ของการเป็นชุมชน/ ชุมทางการค้าระหว่างประเทศในยุคโบราณ แนวโน้มจากงานเหล่านี้สะท้อนว่า ขณะที่ประวัติศาสตร์ส่วนกลางมีลักษณะของชาตินิยม และมักจะโน้มนำไปสู่ความขัดแย้งและการแข่งขันกับประเทศรอบบ้าน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนชายแดนจำนวนมากกลับให้ความเข้าใจตรงข้ามถึงจุดร่วมและความร่วมมือ อันดำรงอยู่ในธรรมชาติของชีวิตคนชายแดนมายาวนาน นอกจากนี้ มีประเด็นเชิงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ชายแดนที่สะท้อนความไร้พรมแดนของความสัมพันธ์ของผู้คนตามแนวชายแดน อัตลักษณ์ที่ไม่ได้ยึดโยงอยู่กับอัตลักษณ์แห่งชาติแต่เป็นวิถีชีวิตของผู้คนชายแดนที่มีได้ถูกแบ่งแยกด้วยเส้นเขตแดนของรัฐชาติ ตลอดจนการเกิดขึ้นของความสัมพันธ์ข้ามชาติ อันเนื่องมาจากการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นของคนพลัดถิ่นและแรงงานข้ามชาติบริเวณชายแดน ซึ่งอาจมีปัจจัยการย้ายถิ่นทั้งจากความรุนแรงทางการเมืองและ/ หรือการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่ศึกษากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐบนพื้นที่ชายแดนที่คาบเกี่ยวกับมิติทางการเมืองเรื่องอำนาจศูนย์กลางของรัฐชาติ ซึ่งมีนัยสำคัญในแง่ของการปะทะสังสรรค์ระหว่างแนวคิดเรื่องเขตแดนและอำนาจอธิปไตยกับการรักษาไว้ซึ่งความเป็นตัวตนของกลุ่มชนชายแดน ผู้พลัดถิ่น ผู้ย้ายถิ่น และแรงงานข้ามแดน

สำหรับผลการวิจัยส่วนต่อไปนี้อยู่ด้วยจำนวนวรรณกรรมต่อปีที่มีจำนวนมากพอที่สามารถสะท้อนแนวโน้มภูมิทัศน์ของการศึกษาด้านชายแดนไทยที่พอจะมีนัยสำคัญ ผู้วิจัยจึงนำเสนอการรายงานผลเป็นรายปี ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2017

วรรณกรรมที่เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในปี ค.ศ. 2017 มีอยู่ทั้งสิ้น 66 ชิ้น โดยส่วนใหญ่สนใจไปยังชายแดนด้านกัมพูชาและลาว ทั้งนี้แนวโน้มที่น่าสนใจคือ จุดสนใจของงานศึกษาหลายชิ้นสะท้อนการขยายมายึดเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งหรือจัดได้ว่าเป็นงานเชิงพื้นที่ศึกษา (Area Study) โดยชัดเจนหลายชิ้น ดังนั้น งานเหล่านี้จึงมีความคาบเกี่ยวในเชิงหัวข้อการศึกษาระหว่างศาสตร์ทางสังคมมากกว่า 1 สาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เข้ากับการพัฒนาและขยายโอกาสทางเศรษฐกิจในบริเวณชายแดน อีกทั้งวรรณกรรมที่ให้น้ำหนักศึกษาไปยังเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน มีอยู่ทั้งสิ้น 4 ชิ้น แต่ก็ศึกษาด้วยหัวข้อและทำที่ที่แตกต่างกันทั้งในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรม โดยครอบคลุมถึงแนวทางการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาด้วย นอกจากลักษณะเด่นดังกล่าว แนวโน้มของวรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในเชิงประเด็นของปีนี้ มีดังนี้

วรรณกรรมในมิติเศรษฐกิจมีจำนวนมากที่สุด คือ 23 ชิ้น โดยหลักแล้วให้น้ำหนักไปยังประเด็นของโอกาสทางการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวชายแดน ตลอดจนการพัฒนาจุดผ่านแดนเพื่อขยายโอกาสทางเศรษฐกิจ สัดส่วนที่น้อยกว่าของวรรณกรรมในมิติเศรษฐกิจ คือ งานศึกษาที่ให้น้ำหนักพลวัตของทุนในรูปแบบการถือครองที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปในบริเวณด่านและตลาดการค้าชายแดน โครงสร้างพื้นฐานเชื่อมโยงชายแดนสองฝั่งประเทศ และการเคลื่อนย้ายของแรงงานข้ามชาติ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมในมิติเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นจำนวนเท่าตัวโดยเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา

สำหรับวรรณกรรมในมิติสังคมและวัฒนธรรมในปีนี้มีจุดสนใจของการศึกษาโดยหลักแล้วยังคงเป็นไปในทิศทางเช่นเดียวกับปีก่อน ๆ ที่สัมพันธ์สอดคล้องอยู่กับมิติเศรษฐกิจ งานศึกษาประเด็น เช่น ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดน

ชุมชนโบราณ ประวัติศาสตร์ อารยธรรม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ร่วมของสองฝั่ง
ชายแดน ถูกพิจารณาไม่มากนักน้อย ในฐานะปัจจัยโอกาสต่อการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ
ชายแดน หรือในทางกลับกัน คือ รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าข้าว
ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีส่วนก่อรูปเครือข่ายสายสัมพันธ์ระหว่างผู้คนข้ามเส้นเขตแดน
ของรัฐขึ้นมา รูปแบบทางสังคมของความสัมพันธ์ข้ามชาติถูกให้น้ำหนักกระจายในงาน
หลายชิ้น ทั้งการย้ายถิ่นฐานแบบชั่วคราวของนักเรียนข้ามชาติ และการย้ายถิ่นฐาน
แบบถาวรผ่านการแต่งงานข้ามชาติ เป็นต้น

แนวโน้มหัวข้อการศึกษาของปีนี้ จำนวนของวรรณกรรมในมิติความมั่นคงมี
สัดส่วนเพิ่มขึ้นจากปีก่อนหน้า อันสะท้อนว่านัยของมิติความมั่นคงยังคงมีความสำคัญต่อ
การทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดน แต่ในรูปแบบของความหมายที่แตกต่างออกไปจาก
ช่วงสงครามเย็น กล่าวคือ วรรณกรรมในมิติความมั่นคงทั้งหมด 14 ชิ้น มีอยู่ 13 ชิ้น
ที่สนใจโดยตรงไปยังความมั่นคงรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะในภัยคุกคามประเภทที่เป็น
โรคติดต่ออุบัติใหม่ อุบัติซ้ำ ระบบสุขภาพ สาธารณสุข และการควบคุมป้องกันโรค
ข้ามแดน การจัดการกับการลักลอบค้ายาเสพติดข้ามชาติ ตลอดจนการกำหนดจุดสนใจ
ไปที่คนข้ามชาติ ทั้งแรงงานต่างด้าว คนไร้สัญชาติ และผู้หนีภัยการสู้รบจากวิกฤตการณ์
ทางการเมืองในเมียนมา ซึ่งน่าสนใจว่า เมื่อวรรณกรรมเหล่านี้กล่าวถึงกลุ่มบุคคล
ดังกล่าว วรรณกรรมทั้งหมดมิได้มีท่าทีชัดเจนถึงการพิจารณากลุ่มบุคคลข้ามชาติ
ในฐานะภัยคุกคามต่อความมั่นคงของรัฐไทย แต่ให้น้ำหนักความกังวลสนใจไปที่ความ
มั่นคงของมนุษย์ที่กลุ่มบุคคลเหล่านี้พึงได้รับหลักประกันด้วย

สุดท้ายคือวรรณกรรมในมิติการเมืองมีทั้งสิ้น 11 ชิ้น ความน่าสนใจคือ
วรรณกรรมในมิติการเมืองส่วนใหญ่ให้น้ำหนักไปที่เรื่องนโยบาย แนวทางการบริหาร
จัดการ (Governance) และการบริหารจัดการ (Management) ประเด็นด้านเศรษฐกิจ
ชายแดน ซึ่งผู้เขียนจัดอยู่ในหมวดหมู่ของหัวข้อการศึกษา/มิติการเมือง เพราะเป็นเรื่อง
ของอำนาจกำกับจัดการประเด็น ผู้คน และพื้นที่ โดยปรากฏถึงการพิจารณามิติ
การเมืองผ่านมุมมองของตัวแสดงที่หลากหลาย และเครื่องมือการบริหารจัดการที่
หลากหลาย ทั้งนโยบายของรัฐบาล ยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัด ยุทธศาสตร์การ
พัฒนาเมือง แผนยุทธศาสตร์ชุมชนและกลไกชุมชน กรอบกฎหมาย นโยบาย ระเบียบ
และกลไกภาครัฐในการพิจารณาเปิด/ ปิด/ ระงับจุดผ่านแดน ตลอดจนบทบาทของ

องค์กรพัฒนาเอกชน นอกจากนี้ ยังปรากฏงานศึกษาการทำงานของอำนาจและปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับชีวิตประจำวัน ณ พื้นที่ชายแดน ด้วยท่าทีเชิงมานุษยวิทยาการเมืองด้วย

5. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2018

สำหรับปี ค.ศ. 2018 วรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษามีอยู่ทั้งสิ้น 57 ชิ้น โดยส่วนใหญ่สนใจไปยังชายแดนด้านลาวและกัมพูชา ดังนั้น จึงพอจะสรุปแนวโน้มเบื้องต้นในเรื่องด้านชายแดนได้ว่า ช่วง 3 ปี ระหว่าง ค.ศ. 2016-2018 นั้น แวดวงวิชาการไทยให้น้ำหนักสนใจเป็นพิเศษไปยังชายแดนติดต่อกับลาวและกัมพูชา ในจำนวนที่มากกว่าด้านชายแดนอื่นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ แนวโน้มที่น่าสนใจของปีนี้ ยังคงเป็นเรื่องของเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน และการค้าชายแดน ซึ่งจุดสนใจนี้มีใช่วางอยู่บนประเด็นทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมไปถึงผลที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของผู้คนและชุมชนชายแดนอีกด้วย ชื่อน่าสนใจประการถัดมาที่สืบเนื่องกัน คือ การปรากฏวรรณกรรมที่กำหนดจุดสนใจในลักษณะดังกล่าว แล้วเคลื่อนตัวเข้าศึกษาการค้าชายแดน เศรษฐกิจชายแดนในเชิงรุกมากขึ้น เช่น การสำรวจภาวะเศรษฐกิจในประเทศรอบบ้านคู่ค้าอย่างเมียนมาและลาว หรือการสำรวจตลาดเวชภัณฑ์ยาประจำครอบครัวในกรุงเวียงจันทน์ สปป.ลาว จนได้ข้อสรุปว่าตลาดยายังคงเปิดกว้างทางโอกาสสำหรับผู้ประกอบการจากฝั่งไทย งานศึกษาที่พัฒนาข้อสรุปเรื่องพฤติกรรมของผู้บริโภคชาวลาวที่ข้ามฝั่งมาซื้อสินค้าในตลาดการค้าชายแดนฝั่งประเทศไทย ตลอดจนงานศึกษาที่วิเคราะห์เชิงลึกถึงทุนทางสังคม และสายสัมพันธ์ทางเครือญาติในการเป็นฐานต่อยอดการเข้าสู่โอกาสทางเศรษฐกิจการค้ากับอีกฝั่งของชายแดนอย่างกรณีมาเลเซีย

นอกจากนี้ ยังปรากฏงานศึกษาที่ทำการขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษาครอบคลุมรวมเอาพื้นที่ชั้นในของประเทศเข้าไว้ เพื่อสร้างข้อสรุปที่กว้างขึ้นเกี่ยวกับโอกาสทางเศรษฐกิจจากการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ดังกรณีงานศึกษาที่นับรวมในภาพของกลุ่มจังหวัดเบญจบุรพาสุวรรณภูมิ (ฉะเชิงเทรา นครนายก ปราจีนบุรี

สมุทรปราการ และสระแก้ว) เข้าไว้เป็นพื้นที่ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการพิจารณาถึงเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนสระแก้ว เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ดังข้างต้น ทำให้กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า แม้จุดสนใจของการศึกษาใน ค.ศ. 2018 จะไม่แตกต่างออกไปมากจาก ค.ศ. 2017 แต่พรมแดนความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจชายแดน โดยเฉพาะเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนในแวดวงวิชาการไทยนั้น ขยายขยายทั้งความกว้างของพื้นที่ กลุ่มตัวแสดง และทั้งความลึกของเนื้อหาสาระของประเด็น อนึ่ง นอกเหนือจากแนวโน้มในภาพรวมตามการวิเคราะห์ของผู้เขียนดังกล่าวแล้ว เมื่อเทียบดูรายหัวข้อหรือมิติของการศึกษา จะพบว่า ใน ค.ศ. 2018 วรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาที่สนใจมิติเศรษฐกิจยังเป็นสัดส่วนมากที่สุด คือ 26 ชิ้น จากทั้งหมด 57 ชิ้น และยังเพิ่มขึ้นกว่าปีที่ผ่านมาด้วย รองลงมาคือ งานศึกษาในมิติการเมือง และงานศึกษาในมิติสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งสิ้น 12 ชิ้น และ 11 ชิ้น ตามลำดับ ส่วนวรรณกรรมในมิติความมั่นคงกลับมาเป็นสัดส่วนน้อยที่สุด ดังเช่นใน ค.ศ. 2016 ด้วยจำนวนทั้งสิ้น 8 ชิ้น

6. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2019

ต่อมา จำนวนวรรณกรรมเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในปี ค.ศ. 2019 ลดลงเหลือเพียง 36 ชิ้น แต่กระนั้นแนวโน้มในแง่เนื้อหาของวรรณกรรมในปีนี้ก็ยังคงมีความน่าสนใจ กล่าวคือ ปรากฏจำนวนงานศึกษาที่ให้น้ำหนักกับนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนการบริหารจัดการ (Governance) และการบริหารจัดการ (Management) พื้นที่ชายแดนในด้านเศรษฐกิจหลายชิ้น สอดคล้องกับแนวโน้มของ ค.ศ. 2017 ขณะเดียวกันก็ปรากฏงานศึกษาด้วยแนวทางมานุษยวิทยาเด่นชัดจำนวนหนึ่ง ทั้งต่อมิติการเมือง ความมั่นคง และสังคมและวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาแนวโน้มสองประการนี้คู่กัน สะท้อนได้ว่า วรรณกรรมที่ให้ความสนใจชายแดนไทยในปีนี้ แม้หัวข้อและประเด็นจะคงความต่อเนื่องแนวโน้มเดิมอย่างสอดคล้องกันในภาพใหญ่มาตั้งแต่ ค.ศ. 2016 แต่ก็ได้มีการขยายขยายในแง่ความลึกของเนื้อหาสาระไปมากกว่า ค.ศ. 2018 ที่ผ่านมามีเป็นผลจากแง่มุมวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นกระทำการจัดการต่อพื้นที่ผ่านเครื่องมือนโยบายหลายระดับ ซึ่งครอบคลุมถึงการจัดรูปแบบการปกครอง/โครงสร้างความสัมพันธ์

เชิงอำนาจที่เหมาะสมต่อพื้นที่ชายแดน เช่น งานศึกษาในกรณีของการปกครองแม่สอด ในรูปแบบพิเศษ และครอบคลุมถึงการใช้นโยบายหลังโครงสร้างนิยม เช่น งานศึกษา “เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน” กรณีมุกดาหาร ในฐานะวาทกรรม

ขณะเดียวกัน ความลึกของเนื้อหาสาระที่เป็นแนวโน้มของปีนี้ ก็ยังเป็นผลจากแง่มุมวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจจากมุมมองของผู้คนที่เกาะเกี่ยวอยู่กับการแปรเปลี่ยนของพื้นที่ชายแดนด้วย โดยวางจุดสนใจเจาะลึกลงไปถึงระดับของชีวิตประจำวัน เช่น การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ของผู้หญิงต่อการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ด้วยแง่มุมวิเคราะห์ในแบบประการหลังนี้ งานศึกษาหลายชิ้นของปีนี้จึงช่วยทำให้ “ชีวิตของผู้คน” มีสถานะเข้มข้นขึ้นมากในการศึกษาชายแดน และสำหรับบางชิ้นช่วยสะท้อนให้เห็นการทำงานของอำนาจ ปฏิบัติการครอบงำ กดทับ ต่อสู้ ต่อรอง และเสียสละทวนระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ และระหว่างตัวแสดงกับโครงสร้าง ที่ดำรงอยู่ภายในพื้นที่ชายแดนได้อย่างมีความน่าสนใจยิ่ง

แนวโน้มเหล่านี้มีคุณูปการทำให้งานชายแดนไทยศึกษาสามารถพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในความสนใจของแวดวงวิชาการ พัฒนาตัวจนเข้มข้น ลุ่มลึก และคมชัดมากขึ้น เช่น ประเด็นเรื่องการพิจารณาค่าสินค้าผิดกฎหมายอย่างกรณีสัตว์ป่า จากมุมมองของผู้ค้า เพื่อสะท้อนปฏิบัติการออกมาในรายละเอียดชีวิตประจำวัน หรือประเด็นเรื่อง “ช่องทางธรรมชาติ” ซึ่งมักถูกมองจากมุมมองของหน่วยงานด้านความมั่นคงในความหมายของแนวเขตที่ต้องจัดการด้วยอำนาจรัฐผ่านกฎหมาย เพื่อกำกับควบคุม และปิด แต่ในมุมมองของคน-ชุมชนชายแดนที่มีประวัติศาสตร์และสายสัมพันธ์ทางเครือญาติร่วมกันมา ตั้งแต่ก่อนการเกิดขึ้นของเส้นเขตแดนสมมติ ช่องทางธรรมชาติหรือแนวเขตเดียวกันนี้ ถือว่ามีสถานะเป็นด่านประเพณี หนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนเชิงด้านชายแดน วรรณกรรมในปีนี้มีแตกต่างกับปีที่ผ่านมา ตรงที่สัดส่วนของงานศึกษาที่สนใจด้านชายแดนเมียนมากลับมีมากที่สุด จำนวน 14 ชิ้น ติดตามมาด้วยด้านชายแดนลาว จำนวน 12 ชิ้น แต่น่าสนใจว่า ค.ศ. 2019 นี้เป็นปีที่มีจำนวนงานศึกษาด้านชายแดนกัมพูชาน้อยที่สุด คือมีอยู่เพียง 3 ชิ้น ส่วนด้านชายแดนมาเลเซีย ยังคงเป็นด้านที่ได้รับความสนใจน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับด้านชายแดนอื่น คือมีอยู่ 1 ชิ้น ซึ่งเป็นการศึกษาประเด็นโลจิสติกส์ทางบกผ่านช่องทางด่านศุลกากรสะเดา และหากเปรียบเทียบสัดส่วนเชิงประเด็นหรือมิติของการศึกษา สัดส่วนส่วนใหญ่ของ

วรรณกรรมในปีนี้นำหนักไปที่มิติเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับ ค.ศ. 2018 ที่ผ่านมา โดยมีจำนวน 18 ชิ้น วรรณกรรมในมิติการเมืองจำนวน 9 ชิ้น มิติความมั่นคง 5 ชิ้น และมิติสังคมและวัฒนธรรมมีอยู่ 4 ชิ้น ทั้งนี้ จำนวนที่น้อยลงของวรรณกรรมในปีนี้ก็กลับเต็มไปด้วยความลึกของเนื้อหาและความสลับซับซ้อนของแนวคิดทฤษฎีในการศึกษา อันเป็นเครื่องบ่งชี้หนึ่งถึงการพัฒนาตัวขึ้นของวงการชายแดนไทยศึกษา ได้เป็นอย่างดี

7. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2020

วรรณกรรมที่เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในปี ค.ศ. 2020 มีอยู่ทั้งสิ้น 46 ชิ้น โดยส่วนใหญ่สนใจไปยังชายแดนด้านลาว ส่วนแถมของหัวข้อหรือมิติในการศึกษา มิติเศรษฐกิจมิใช่สัดส่วนหลักของจุดสนใจในปีนี้อีกเช่นหลายปีที่ผ่านมา อีกทั้งวรรณกรรมที่ศึกษาในมิติสังคมและวัฒนธรรมของปีนี้ก็จัดได้ว่ามีจำนวนน้อยมาก ทั้งนี้ การศึกษาจำนวนมากที่สุดของปีนี้ก็กลายเป็นมิติด้านการเมือง ซึ่งมีทั้งสิ้น 17 ชิ้น โดยส่วนใหญ่ให้นำหนักกับการศึกษารูปแบบอันเหมาะสมต่อการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดน และชุดประเด็นสำคัญทางชายแดน อันเป็นผลสำคัญจากการเกิดขึ้นของบริบทนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ทั้งรูปแบบยุทธศาสตร์ การอำนวยความสะดวกทางการค้าและการขนส่งข้ามแดนและผ่านแดน ตลาดชายแดน แรงงานต่างด้าว จุดผ่อนปรนและด่านประเพณี และบ่อนคาสิโน การท่องเที่ยวชายแดน สิทธิการศึกษาของเด็กต่างด้าว เป็นต้น อันสะท้อนถึงความพยายามทำความเข้าใจและแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมเรื่องบทบาทของรัฐในฐานะสถาบันกำกับกติกาของตลาด นอกจากนี้ งานอีกส่วนหนึ่งมุ่งศึกษาการเมืองจากระดับล่างขึ้นบน โดยพิจารณาการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจของภาคประชาสังคมนายหน้าในการค้าชายแดน และผู้ค้าสินค้าชายแดนทั่วไป เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและคุณค่าสำคัญที่กลุ่มยึดถือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานทั้งหมดของปีนี้นสะท้อนความพยายามหาคำตอบว่า รัฐและสังคมควรมีตำแหน่งแห่งที่และบทบาทอย่างไร ในกิจกรรมข้ามแดน/ ข้ามชาติ ที่กำกับด้วยกติกาหลัก คือ เสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจ นั่นเอง

สำหรับงานศึกษาในมิติเศรษฐกิจ มีจำนวน 15 ชิ้น โดยแม้ประเด็นการศึกษาจะคงความต่อเนื่องเช่นเดียวกับปีที่ผ่านมา ๆ มา คือ การให้น้ำหนักกับการค้าชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน แต่ปีนี้ปรากฏงานที่มุ่งหาคำตอบเชิงตัวแบบการแข่งขันทางการค้าที่จะคาดหวังช่วยเพิ่มโอกาสการแสวงประโยชน์เศรษฐกิจของผู้ประกอบการอย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งการวิเคราะห์ตัวแปรระดับเศรษฐกิจมหภาคในฐานะปัจจัยส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการประกอบการ การเสนอนวัตกรรมทางธุรกิจที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จ รูปแบบการพัฒนาตลาดการค้าและตลาดนัดชายแดน การสำรวจตลาดในอีกฝั่งของชายแดน เช่น ตลาดโคเนือในมาเลเซีย การสำรวจความคิดเห็นจากมุมมองผู้ประกอบการการค้าชายแดนเอง การศึกษารูปแบบความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการไทยกับอีกฝั่งของชายแดน ไปจนถึงงานศึกษาด้านระบบโลจิสติกส์ ทั้งการนำเข้า-ส่งออก การพิจารณากำหนดทำเลที่ตั้งสถานการค้าที่เหมาะสม และรูปแบบและวิธีการกระจายสินค้า ดังนั้น เนื้อหาของความรู้ทางเศรษฐกิจชายแดนในปีนี้จึงถือว่ามีความสำคัญและประโยชน์สูงสำหรับภาคส่วนธุรกิจ

ปี ค.ศ. 2020 นี้ มีวรรณกรรมศึกษามีความมั่นคงจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับหลายปีที่ผ่านมา โดยปรากฏทั้งสิ้น 10 ชิ้น มีงานที่มุ่งศึกษาทำความเข้าใจพร้อมกับหนุนเสริมยกระดับการทำงานของหน่วยงานความมั่นคง ในการจัดการประเด็นความมั่นคงทางชายแดน ทั้งเทคโนโลยีการตรวจคนเข้าเมือง การค้ามนุษย์ กรณีม้งลาว หลักกฎหมายระหว่างประเทศในการบริหารจัดการผู้หลบหนีเข้าเมือง อันมีความหมายครอบคลุมถึงผู้หนีภัยการสู้รบ ตลอดจนบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนชายแดนที่รัฐจัดตั้งในการดำเนินงานความมั่นคง อย่างไรก็ตาม มีประเด็นศึกษาที่โดดเด่นแตกต่างไปจากปีก่อน ๆ คือ จำนวนที่มากของงานศึกษามีความมั่นคงในประเด็นภัยคุกคามทางสาธารณสุขจากโรคอุบัติใหม่ โรคอุบัติซ้ำ และโรคติดต่อข้ามชาติ อันสะท้อนนัยความสำคัญของการจัดระเบียบในแง่ของระบบสาธารณสุขชายแดนว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญ เมื่อกล่าวถึงความมั่นคงทางชายแดนในบริบทยุคปัจจุบัน ซึ่งภัยคุกคามไม่ได้ดำรงอยู่ในรูปแบบของกำลังทางทหารเพียงอย่างเดียว การศึกษาในแง่ของสาธารณสุขบางชิ้นสะท้อนว่า การพิจารณาประเด็นในพื้นที่ชายแดน ไม่ใช่เพียงแค่เรื่องการควบคุมแนวชายแดนจากการเข้ามาของโรค หรือศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปิดช่องทางเชื่อมโยงกับประเทศรอบบ้านเท่านั้น แต่ยัง

หมายรวมถึงต้นทุน ทรัพยากรและศักยภาพที่พื้นที่ชายแดนต้องมีความพร้อมเพียงพอสำหรับผู้ใช้บริการสุขภาพ ซึ่งข้ามมาจากประเทศอีกฝั่งชายแดน

สำหรับงานศึกษาในมิติสังคมและวัฒนธรรมมีจำนวน 4 ชิ้น ซึ่งประเด็นและจุดสนใจการศึกษาของงานมุ่งศึกษาเครือข่ายทางสังคม/ กลุ่มของผู้คนข้ามแดน อันก่อตัวขึ้นจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ชชาติพันธุ์ และกิจกรรมการค้าระหว่างกัน อันมีประวัติศาสตร์ยาวนาน เช่นนี้แล้ว ผู้เขียนจึงพอจะสรุปในห้วงระยะ 3-5 ปีมานี้ว่า เครือข่ายทางสังคมข้ามแดน/ ข้ามชาติ อันก่อตัวขึ้นจากกิจกรรมและปัจจัยตั้งต้นหลากหลายรูปแบบ เป็นต้นทุนสำคัญหรือจุดแข็งสำหรับการพัฒนาความสัมพันธ์ข้ามแดนมากกว่าจะเป็นผลกระทบ ความเสี่ยง หรือจุดอ่อน ข้อสรุปพื้นฐานร่วมจากงานหลายชิ้นในแง่นี้ ยืนยันชัดว่าโอกาสของการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศรอบบ้านวางอยู่บนพลังของความสัมพันธ์ข้ามชาติในระดับประชาชนกับประชาชน ที่จะเป็รรากฐานแข็งแรงให้กับความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ยั่งยืน

8. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2021

ในปี ค.ศ. 2021 วรณกรรมที่เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในปีนี้มีอยู่ทั้งสิ้น 42 ชิ้น โดยส่วนใหญ่สนใจไปยังชายแดนด้านลาวและเมียนมา อนึ่ง เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับปีที่ผ่าน ๆ มา ซึ่งงานศึกษาต่อด้านชายแดนมาเลเซียมีจำนวนน้อยมากในทุกปี จะพบว่า ค.ศ. 2021 นี้ แม้ด้านชายแดนมาเลเซียจะมีสัดส่วนน้อยที่สุดเช่นเดิม แต่ก็ปรากฏจำนวนที่มากกว่าหลาย ๆ ปี คือ มีทั้งสิ้น 5 ชิ้น อันเป็นการศึกษาในมิติเศรษฐกิจ 2 ชิ้น ความมั่นคง 2 ชิ้น และการเมือง 1 ชิ้น แต่หากพิจารณาเชิงประเด็นพบว่า งานจำนวน 3 ชิ้น จากทั้งหมด 5 ชิ้น ที่กำหนดพื้นที่ศึกษาเป็นด้านชายแดนมาเลเซีย ให้น้ำหนักไปยังประเด็นเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน

สำหรับมิติของการศึกษา ค.ศ. 2021 มิติความมั่นคงมีจำนวนมากที่สุด คือ 17 ชิ้น โดยมุ่งสนใจหาคำตอบต่อรูปแบบวิธีการและกลไกการจัดการภัยคุกคามข้ามชาติประเภทต่าง ๆ ซึ่งปรากฏงานศึกษาในเขตมูมอันแตกต่างไปจากปีก่อน ๆ พอสมควร คือ ปรากฏงานศึกษาระบบของความมั่นคงทางชายแดน ในกรณีด้านชายแดนเมียนมา

โดยสร้างข้อสรุปว่า ระบบดังกล่าวก่อปรึ้นจากปัจจัยองค์ประกอบ 13 ประการ อันเป็นสิ่งที่สะท้อนเค้าลางถึงการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับสหสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเหล่านั้น และสามารถใช้เป็นงานฐานสำหรับทดสอบและพัฒนาประยุกต์ในกรณีด้านชายแดนอื่น เพื่อจัดทำระบบความมั่นคงทางชายแดนของไทยที่เป็นแนวทางกลางขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการเมืองภายในของประเทศฝั่งตรงข้ามชายแดน หรือเพื่อนบ้านอย่างเมียนมาที่มีการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลพลเรือนในปี ค.ศ. 2021 ส่งผลให้ประชาธิปไตยที่กำลังเปลี่ยนผ่านของเมียนมาหยุดชะงัก หวนสู่ระบอบเผด็จการทหารที่ “รัฐ” ใช้ความรุนแรงต่อประชาชนภายในประเทศ เกิดการปราบปรามเอาชีวิตและละเมิดสิทธิมนุษยชนทั่วหัวระแหง ประเด็นความมั่นคงรูปแบบเดิมจึงกลับมามีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันสถานการณ์การเมืองในเมียนมาทำให้เกิดคนพลัดถิ่นจากสงครามกลางเมืองและการปราบปรามประชาชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาความมั่นคงข้ามชาติอื่น ๆ อาทิ การลักลอบข้ามแดน ความมั่นคงทางสาธารณสุขและโรคติดต่อชายแดน การค้ามนุษย์ข้ามชาติ ยาเสพติดข้ามชาติ นอกจากนี้ อันเนื่องมาจากการระบาดใหญ่อย่างรุนแรงและกว้างขวางไปทั่วโลกของโรคโควิด-19 เป็นโจทย์ท้าทายสำคัญยิ่งของประเทศไทยในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ชายแดนที่เป็นเสมือนหน้าด่านของการรับมือกับการระบาดข้ามชาติ งานศึกษาเกี่ยวกับประเด็นนี้ปรากฏแนวโน้มให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบของระบบดังกล่าวว่าจะสามารถยกระดับประสิทธิภาพขึ้นได้ดียิ่งขึ้น หากไม่ปฏิเสธธรรมชาติของความจำเป็นของความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยให้น้ำหนักกับการทำงานร่วมกัน และกลไกปฏิบัติงานระดับฐานราก เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขต่างชาติ (อสต.) ซึ่งจัดตั้งขึ้นจากกลุ่มแรงงานต่างด้าว ทำงานในระดับหมู่บ้าน/ ชุมชน อันถือเป็นทรัพยากรร่วมของทั้งสองประเทศที่อยู่ประชิดชายแดนกัน นอกจากนี้ วรรณกรรมในมิติความมั่นคงของ ค.ศ. 2021 ยังเป็นปีแรกที่ปรากฏงานศึกษาถึงโรคติดต่ออุบัติใหม่กรณีโรคโควิด-19 โดยงานชิ้นแรกวางจุดสนใจการศึกษาไปที่แรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย ซึ่งลักลอบเข้าเมืองมาตามช่องทางธรรมชาติ และไม่ผ่านระบบคัดกรองสาธารณสุข จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการแพร่ระบาดโควิด-19 ส่วนงานอีกชิ้น วางอยู่ในแนวทางมานุษยวิทยาการแพทย์เพื่อทำความเข้าใจการรับมือของบุคลากรทางสาธารณสุขที่ทำงานในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นเสมือนด่านหน้าของการเผชิญภัยคุกคามดังกล่าว ส่วนงานศึกษาในมิติ

การเมืองมีจำนวน 12 ชิ้น โดยรวมยังคงให้น้ำหนักกับการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเป็นประเด็นหลัก ส่วนวรรณกรรมที่ศึกษามิติเศรษฐกิจมีจำนวนทั้งสิ้น 8 ชิ้น โดยให้น้ำหนักศึกษาการค้าชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ซึ่งครอบคลุมถึงการท่องเที่ยวชายแดนและโลจิสติกส์ และงานศึกษามิติสังคมและวัฒนธรรมมีจำนวนน้อยที่สุดเช่นเดียวกับปีที่ผ่านมา คือจำนวน 5 ชิ้น โดยที่กำหนดจุดสนใจไปยังเรื่องของอัตลักษณ์และวัฒนธรรมร่วมสองฝั่งชายแดนเป็นประเด็นหลัก

สำหรับการศึกษาประเด็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของปีนี้ก็มีความน่าสนใจ กล่าวคือ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา วรรณกรรมเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวจะกระจุกตัวอยู่ในชายแดนด้านเมียนมา ลาว และกัมพูชา (โดยเฉพาะ จ.เชียงราย อ.แม่สวด จ.ตาก จ.สระแก้ว จ.มุกดาหาร) แต่ใน ค.ศ. 2021 นี้ กลับปรากฏงานศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในชายแดนด้านมาเลเซียถึง 2 ชิ้น โดยที่ชิ้นแรกพิจารณาในมิติทางเศรษฐกิจเป็นหลัก คือ การพัฒนาเมืองการค้าชายแดน กรณีสุโงโก-ลก จ.นราธิวาส ส่วนอีกชิ้นให้น้ำหนักมิตินโยบายเมืองชัดเจนกว่าเศรษฐกิจ คือ นโยบายภาครัฐในการส่งเสริมพื้นที่ จ.สงขลา โดยเชื่อมเข้ากับกรอบระดับภูมิภาคของอาเซียน ระดับอนุภูมิภาคคือ กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจสามฝ่ายอินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (Indonesia-Malaysia-Thailand Growth Triangle) หรือ IMT-GT และกรอบของประเทศรอบบ้าน คือ แผนพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจในบริเวณแนวภาคเหนือ (Northern Corridor Economic Region) หรือ NCER ของมาเลเซีย

9. ผลการศึกษาวรรณกรรมวิชาการในแวดวงวิชาการไทยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นชายแดนไทยปี ค.ศ. 2022

วรรณกรรมที่เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัยและบทความวิชาการเกี่ยวกับชายแดนไทยศึกษาในปี ค.ศ. 2022 นี้ มีจำนวนน้อยลงอย่างมาก คือ มีทั้งสิ้น 14 ชิ้น แนวโน้มที่น่าสนใจสามารถพิจารณาในภาพต่อเนื่องกับช่วงหลายปีก่อนหน้าได้หลายประเด็น ที่สำคัญคือ ห้วง 2-3 ปีก่อนหน้า ปรากฏงานศึกษาผลกระทบของชุมชนชายแดนต่อการเปิดบ่อนการพนัน/คาสีโน ในฝั่งเมียวดี ประเทศเมียนมา (ตรงข้ามแม่สวด) และการจัดการรับมือของชุมชนในจังหวัดสระแก้วต่อประเด็นเดียวกัน ในปีนี้มี

งานศึกษาที่ไปในทิศทางคล้ายกัน แต่กำหนดพื้นที่การศึกษาไปยัง จ.สุรินทร์ และ ศรีสะเกษ ซึ่งเมื่อพิจารณาข้อสรุปจากงานศึกษากลุ่มนี้ พบความน่าสนใจว่า นอกจาก ผู้คนในชุมชนชายแดนเหล่านี้จะกลายเป็นลูกค้าโดยตรงของบ่อนการพนัน/ คาสีโน ที่ตั้งอยู่ในอีกฝั่งของชายแดน ทั้งนักพนันมืออาชีพและกลุ่มมือสมัครเล่นแล้ว ขณะเดียวกัน การดำรงอยู่ของบ่อนและคาสีโนยังมีผลในเชิงความคิดและกระแสสังคม ให้การเล่นพนันกระจายตัวมากขึ้นในระดับชุมชนด้วย ข้อสรุปทำนองนี้จากงานหลายชิ้น ระบุถึงผลกระทบทางสังคมจากพลวัตในทางเศรษฐกิจชายแดนได้ค่อนข้างหนักแน่น อนึ่ง หากพิจารณาเชิงด้านชายแดน วรรณกรรมจำนวน 14 ชิ้นของปีนี้ ประกอบด้วย งานศึกษาด้านชายแดนเมียนมาและกัมพูชามากที่สุดในจำนวนเท่า ๆ กันที่ 4 ชิ้น ด้าน ชายแดนลาวจำนวน 3 ชิ้น และด้านชายแดนมาเลเซีย 1 ชิ้น โดยปรากฏงานที่ศึกษา โดยรวมทุกด้านชายแดน จำนวน 2 ชิ้น ส่วนในมิติของการศึกษา วรรณกรรมที่สนใจ มิติเศรษฐกิจมีจำนวนมากที่สุด คือ 6 ชิ้น อันปรากฏจุดเด่นคือการให้ความสนใจกับชีวิต และโอกาสของคนจนเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ซึ่งโดยหลักทั่วไป นโยบายรัฐมักให้น้ำหนักหนุนเสริมไปที่การลงทุน และการดึงดูดทุนขนาดใหญ่มากกว่า สัดส่วนรองลงมา คือ วรรณกรรมในมิติสังคมและวัฒนธรรม มีจำนวน 5 ชิ้น ซึ่งรวมเอา เรื่องการศึกษาผลกระทบของชุมชนชายแดนจากคาสีโนดังกล่าวไปข้างต้นอยู่ในกลุ่มนี้ ด้วย สำหรับงานศึกษามิติการเมืองมีอยู่จำนวน 2 ชิ้น ซึ่งสนใจเรื่องการบริหารจัดการ เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนทั้งคู่ และงานศึกษามิติความมั่นคงจำนวน 1 ชิ้น ในประเด็นระบบสาธารณสุขชายแดน โดยมีการพัฒนาตัวแบบการบริหารจัดการ จากกรณีศึกษา อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี

การอภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

จากผลการวิจัย จะเห็นได้ว่า บทความวิจัยและบทความวิชาการในแวดวง วิชาการไทยเกี่ยวกับชายแดนไทยตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992-2022 มีการกระจายตัวอยู่ใน หลากหลายสาขาวิชา มีทั้งการศึกษาในสาขาวิชารัฐศาสตร์ (สาขาวิชาย่อยว่าการเมือง การปกครอง นโยบายภายใน เศรษฐศาสตร์การเมือง การบริหารจัดการภาครัฐ และ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและนโยบายต่างประเทศ) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (เศรษฐกิจ การค้าการลงทุน) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บางชิ้นงานเป็น

ลักษณะงานศึกษาแบบสหสาขาวิชา หรือสหวิทยาการที่เชื่อมโยงศาสตร์ทางสังคมมากกว่า 1 สาขาวิชาเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาจะเน้นแตกต่างกันไป ส่วนหนึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากบริบททางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ณ ช่วงเวลานั้น ๆ โดยในช่วงปีแรก ๆ (ปี ค.ศ. 1992-2006) มีจำนวนวรรณกรรมค่อนข้างน้อยมาก งานเกี่ยวกับชายแดนส่วนใหญ่ศึกษาในมิติประเด็นทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จากแนวนโยบายการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ ภายหลังจากสงครามเย็นสิ้นสุดลง ส่งผลให้มีความชัดเจนในการศึกษาพื้นที่ชายแดนในมิติที่กว้างขวางขึ้น จนกระทั่งถึงจุดตัดทางการเมืองอย่างเหตุการณ์การรัฐประหารในไทย ปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549) ความพยายามในการเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ในกรอบระดับอนุภูมิภาค และภูมิภาคก็ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องในช่วงปีต่อ ๆ มา สะท้อนอย่างชัดเจนถึงแนวนโยบายของไทยที่เน้นการส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ในระดับภูมิภาคและอนุภูมิภาคในด้านความมั่นคงและการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ก้าวข้ามความขัดแย้ง และเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานและพัฒนาเมืองชายแดนเพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาคและอนุภูมิภาค ขณะที่ในมิติความมั่นคง ขอบเขตการนิยามและการกำหนด “ความมั่นคง” ถูกขยายจากการให้ความสำคัญเพียงประเด็นความมั่นคงรูปแบบเดิม ไปสู่การตระหนักถึงประเด็นความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่กระทบต่อความมั่นคงมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดการระบาดของโรคโควิด-19 ขึ้นในไทย ส่วนมิติการเมืองถูกศึกษาเป็นลำดับรองลงมาจากมิติเศรษฐกิจ ซึ่งจะเน้นหนักไปที่การบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนผ่านนโยบายการพัฒนาชายแดน เพื่ออำนวยความสะดวกการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้ความเป็นไปทางการเมืองในแต่ละยุคสมัยก็ส่งผลกระทบต่อการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชายแดน ดังเช่น งานศึกษาที่สะท้อนนโยบายทางการเมืองในการเสริมสร้างความเข้มแข็งชายแดนที่เชื่อมโยงกับมิติความมั่นคงรูปแบบเดิม ในยุคสมัยที่เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนใต้กำลังคุกรุ่น นอกจากนี้ ยังปรากฏงานในเชิงมานุษยวิทยาการเมืองในพื้นที่ชายแดนอยู่บ้างเช่นกัน และสำหรับวรรณกรรมในมิติสังคม-วัฒนธรรม มีความน่าสนใจในประเด็นเชิงอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของผู้คนในชุมชนชาติพันธุ์ด้านชายแดน เป็นวิถีชีวิตของผู้คนชายแดนที่ไม่ได้ถูกแบ่งแยกด้วยเส้นเขตแดนของรัฐชาติ และไม่ได้มีความยึดโยงอยู่กับอัตลักษณ์แห่งชาติ

ในมิติเชิงพื้นที่หรือด้านชายแดน สามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่า ด้านชายแดน ที่ได้รับความนิยมในการศึกษา คือ ด้านชายแดนลาว กัมพูชา และเมียนมา ส่วนใหญ่ เป็นวรรณกรรมในหัวข้อประเด็นด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาพื้นที่ชายแดนในเชิงเศรษฐกิจ ทั้งนี้ การศึกษาเกี่ยวกับชายแดนไทยที่ปรากฏส่วนใหญ่มีแนวโน้มต่อการศึกษายชายแดนแบบแยกส่วนและแยกพื้นที่ด้วยพรมแดนรัฐ อาทิ การศึกษาด้านชายแดนไทย-เมียนมาในมิติทางเศรษฐกิจของพื้นที่แม่สอด มักจะศึกษาพื้นที่ชายแดนแต่เพียงในพื้นที่แม่สอด แต่แท้จริง แม่สอดมีความเชื่อมโยงกับเมียวดีอย่างเกือบจะเป็นเนื้อเดียวกันทางเศรษฐกิจ ที่มีกลุ่มพ่อค้านักลงทุนเป็นกลุ่มเดียวกัน เป็นต้น จึงทำให้ประเด็นนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาด้านชายแดนต่อไป นอกจากงานศึกษาดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีหัวข้อและประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจเฉพาะด้านชายแดน ซึ่งปรากฏชัดจากบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรม ที่อาจยังไม่มี การศึกษามากนัก อาทิ การทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนผ่านการศึกษาบริบทของประเทศเพื่อนบ้านสำหรับทุกด้านชายแดน นโยบายเฉพาะของการจัดการพื้นที่ชายแดนอย่างจริงจังเป็นรูปธรรมที่มีความเข้าใจต่ออัตลักษณ์ของพื้นที่ หรือสำหรับเฉพาะชายแดนฝั่งกัมพูชา ยังมีประเด็นเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญทั้งต่อพื้นที่ชายแดน และอาจส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อประเทศได้แก่ ประเด็นทุนจีนในธุรกิจผลไม้ในพื้นที่ เครือข่ายกลุ่มทุนสี่เทาต่างชาติและการลักลอบค้ารวมถึงส่งสินค้าผิดกฎหมาย ซึ่งมีเครือข่ายกับส่วนกลางในลักษณะการให้บรรณาการ เป็นต้น ในส่วนด้านชายแดนที่ติดกับมาเลเซียเป็นงานศึกษาที่มีจำนวนรวมน้อยที่สุด ชายแดนด้านนี้มักถูกเข้าใจโดยประชาชนทั่วไปว่า มีความกังวล/ น่าสนใจไปที่ประเด็นเรื่องความมั่นคงเป็นหลัก ทั้งนี้ ยังมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาอีกหลากหลาย ได้แก่ มิติเรื่องการพัฒนาประชาชนและการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน (โดยเฉพาะชายแดนไทย-มาเลเซีย) การขับเคลื่อนประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียนด้วยการใช้ประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งต้องอาศัยเวลาและองค์ความรู้เฉพาะพื้นที่ตามอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ชายแดน รวมถึงประเด็นการเสริมสร้างโอกาสของท้องถิ่นในฐานะพื้นที่ชายแดน หรือการใช้ชายแดนเป็นฐานของการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับภูมิภาค ด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้

ต้นทุนเรื่องความหวาดระแวงของรัฐ โดยเฉพาะรัฐส่วนกลาง ในการสัมพันธ์กับประเทศรอบบ้านและปฏิบัติกับพื้นที่และผู้คนชายแดน

ในส่วนการอธิบายผล พื้นที่ชายแดนของรัฐไทยสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดเรื่อง “ปฏิภาคภาวะ” (Intersectionality) ที่แปลโดยจักรกริช สังขมณี ในงานของสมักร์ กอเซ็ม (2553) กล่าวคือ พื้นที่ชายแดนเป็นบริเวณที่ปรากฏทั้งภาวะของการมีอำนาจของรัฐแผ่กระจายอยู่ในรูปแบบพรมแดนของรัฐชาติและสถานะความเป็นพลเมือง ขณะเดียวกันก็มีภาวะความเป็นชาติพันธุ์ที่มีพรมแดนชาติพันธุ์ปรากฏซ้อนทับกับพรมแดนรัฐชาติอยู่ด้วย ปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อน การตัดข้าม และการซ้อนทับกันส่งผลให้พื้นที่ชายแดนของไทยเป็นพื้นที่ที่ซับซ้อน ประกอบด้วย ผู้คนที่แตกต่างกันหลากหลายทั้งทางชาติพันธุ์ อุดมการณ์ ศาสนา อัตลักษณ์ต่าง ๆ และวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏความไม่เท่าเทียม เนื่องเพราะการถูกนิยามโดยรัฐ และการเบียดขับหยามเหยียดของกลุ่มคนต่าง ๆ ระหว่างกัน ดังเช่นที่ สุรชาติ บำรุงสุข (2552) ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า พรมแดนของรัฐเป็นมรดกสำคัญทางการเมืองของโลกตะวันตกที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ถึงแม้ว่าประเด็นเช่นนี้จะถือกำเนิดขึ้นในบริบททางการเมืองของโลกตะวันตกและแพร่ขยายออกไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ดังจะเห็นได้ว่ารัฐทุกรัฐในโลกปัจจุบันมีพรมแดนกำกับเหมือนกันหมดและเห็นได้ชัดเจนอีกด้วยว่า ไม่มีรัฐใดไม่มีพรมแดนเป็นของตัวเอง หากอธิบายคู่ขนานกับงานของ เก็ดถวา บุญปรากฏ (2559) ที่อธิบายถึงพื้นที่ชายแดนเอาไว้ว่า อาจมีคำจำกัดความที่วางอยู่ระหว่างชายแดนและเขตแดนในเชิงภูมิศาสตร์ ในขณะที่อาณาบริเวณชายแดนมีลักษณะที่ให้ความหมายเกินความถึงพื้นที่ชายแดนที่อยู่ทั้งสองฝั่งของเส้นเขตแดน ส่วนคำว่าอาณาเขตนั้นหมายถึงดินแดนที่ผูกโยงผู้คนในพื้นที่ ซึ่งการให้ความหมายของคำดังกล่าวข้างต้นสามารถจำแนกได้ตามเนื้อหาและบริบทที่ศึกษา กล่าวคือ (1) ชายแดนในฐานะพื้นที่ที่อิงกับเขตแดนทางภูมิศาสตร์ เป็นเรื่องของการกำหนดวิธีการสานสัมพันธ์ระหว่างชายแดนกับเพื่อนบ้านที่มีประโยชน์และประสบปัญหาอุปสรรคร่วมกัน และเป็นรูปแบบหรือวิธีการปฏิบัติที่ถูกนิยามไปตามปัจจัยของความขัดแย้งและความแตกต่างตลอดจนการปรับเปลี่ยนในเชิงวัตถุและอุดมการณ์ที่ถูกสร้างและใส่ให้กับชายแดน (2) ชายแดนในฐานะภูมิภาคข้ามเขตแดน การทำให้พรมแดนและแปลกแยกจากกระบวนการสร้างชาติ กล่าวคือ บริบททางสังคมวัฒนธรรม แต่ปัจจัยทางด้านนิเวศ

วัฒนธรรมของพื้นที่ที่มีความแปลกแยกและแตกต่างเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญที่ไม่อาจสรุปหรือเสนอโน้ตชนของความเป็นพื้นที่ชายแดนได้โดยปราศจากการทบทวนอิทธิพลของความเป็นชาติในการรับรู้อ้างอิงของผู้คนต่อพื้นที่ของตนเอง (3) ชายแดนในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากรในการแสวงหาผลประโยชน์ กระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับการบริหารจัดการอำนาจทางการเมืองระหว่างชายแดน ดังนั้น อำนาจทางการเมืองของท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ให้แก่คนในพื้นที่ตามชายแดน จึงเป็นเรื่องสำคัญรองลงมาจากผลประโยชน์ของชาติ (4) ชายแดนที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นชาติร่วมกัน การมีประวัติศาสตร์สังคม ร่วมกันได้สร้างวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดขึ้น ภายใต้การจัดการจัดการของอำนาจรัฐ และ (5) ชายแดนในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการของผู้คนที่อยู่รายรอบ วัฒนธรรมอันหลากหลายและซับซ้อนของกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ ที่ปรากฏในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนได้ก่อให้เกิดเป็นรูปของการกำหนดชะตากรรมต่อตนเองและต่อผู้คนที่รายรอบชาติ จึงทำให้การพิจารณาทำความเข้าใจองค์ความรู้ชายแดนไทยมีมิติที่หลากหลาย ในแบบประกอบสร้างนิยม (Constructivism) พื้นที่ชายแดนจึงก่อปรไปด้วยหลากหลายความหมาย ที่ซึ่งการนิยามแต่ละแบบนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ ผลประโยชน์และแนวทางปฏิบัติต่อ “ชายแดน” ที่แตกต่างกันของทั้งรัฐอาณาเขต ชุมชนชายแดน และตัวแสดงอื่น ๆ ทั้งคำจำกัดความในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรอบคิดทางด้านรัฐศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้แสดงถึงความซับซ้อนของพื้นที่ชายแดน ที่สะท้อนผ่านพรมแดนทางวัฒนธรรม-การเมืองได้อย่างชัดเจน

เช่นเดียวกับที่ Berg and Houtum (2003) ที่ได้อธิบายว่า ชายแดนมักถูกอ้างและถูกสร้างโดยรัฐ ในฐานะที่รัฐชาติยังเป็นผู้แสดงสำคัญในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอยู่ รัฐจึงนำแนวคิดชายแดนมาถกเถียงในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ความมั่นคง (the Security Border) โดยใช้เส้นเขตแดนตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ทำหน้าที่กั้นประเทศหนึ่งออกจากประเทศหนึ่ง ป้องกันและอนุญาตให้เข้าผ่านหรือไม่ให้ผ่าน ควบคุม อนุญาต หรืออำนวยความสะดวกเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้า โดยแบ่งรูปแบบของชายแดนออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ (1) ชายแดนในฐานะพื้นที่ของความไม่ศรัทธากัน (Alienated Borders) โดย

เมื่อเกิดปัญหาระหว่างประเทศ ชายแดนจะทำหน้าที่ปิดกั้นแบ่งแยกทุกอย่างออกจากกัน (2) พื้นที่ชายแดนในรูปแบบที่มีการดำรงอยู่ร่วมกัน (Co-Existent Borderlands) จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันแต่อาจไม่มีเสถียรภาพมากนักปรับเปลี่ยนไปได้ตามบริบท (3) พื้นที่ชายแดนในฐานะที่เป็นแหล่งพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependent Borderlands) ที่คนในพื้นที่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมั่นคงต่อกันตลอดเวลา ทำให้เกิดเครือข่ายทางเศรษฐกิจและสังคม และ (4) พื้นที่ชายแดนในฐานะพื้นที่ของการบูรณาการเข้าหากัน (Integrated Borderlands) เป็นพื้นที่ที่มีเสถียรภาพสูง คนมีความสัมพันธ์ที่มั่นคงและถาวร รัฐสองรัฐมีการบูรณาการทางเศรษฐกิจและสังคมสูง ส่งผลให้ปรากฏลักษณะอันสลับซับซ้อนสั่งสม ซึ่งผลของการถูกกีดกันหรือเลือกปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ นั้นมาผสมผสาน ทับซ้อน หรือตัดพาดผ่านกันในพื้นที่ทางเศรษฐกิจบริเวณชายแดน ซึ่งทำให้มีวรรณกรรมที่สะท้อนถึงความสนใจในนโยบายของรัฐและความร่วมมือระหว่างประเทศ ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดน ผู้อพยพ คนไร้รัฐ ชนกลุ่มน้อย และแรงงานข้ามชาติ รวมถึงกลุ่มผู้เปราะบางตามแนวชายแดน

แนวทางการพิจารณาของรัฐของวงวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยทั่วไปที่ใช้กันอยู่ที่ว่า รัฐประกอบด้วย 1) กลุ่มสถาบันและบุคลากรของสถาบัน เหล่านี้ที่เป็นตัวแทนอำนาจศูนย์กลาง 2) การตัดสินใจทางการเมืองเกิดขึ้นหรือมาจากจุดศูนย์กลางของอำนาจนี้ 3) มีอาณาเขตกำหนดชัดที่ปักปันเขตแดน และ 4) เป็นผู้ผูกขาดอำนาจบังคับและการตรากฎหมาย ซึ่งจากนิยามของรัฐในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศดังข้างต้น อาจพิจารณาได้ว่าเขตแดน พรมแดน ชายแดนของรัฐ ย่อมได้แก่ พื้นที่กายภาพทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐ แนวที่ใช้เป็นเส้นกำหนดแบ่งเขตแดนระหว่างรัฐ ทั้งที่เป็นแนวที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเองลงบนพื้นที่ทางกายภาพ เช่น เส้นรุ้งเส้นแวงหรือกำแพง และแนวที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ ทะเลสาบ เป็นต้น และพื้นที่ที่อยู่บริเวณรอยต่อระหว่างพรมแดนของรัฐหนึ่งกับอีกรัฐหนึ่ง ภายใต้นิยามข้างต้นนี้เขตแดนรัฐมีบทบาทหน้าที่หลายประการด้วยกัน (Holsti, 2004) ได้แก่ เขตแดนเป็นตัวกำหนดขอบเขตเชิงพื้นที่ที่อำนาจอธิปไตยของรัฐใช้บังคับได้ เขตแดนเป็นแนวป้องกันภัยและอันตรายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกองกำลังของศัตรูผู้รุกรานและสิ่งอันไม่พึงประสงค์ เช่น ยาเสพติด ของเถื่อน การค้า

มนุษย์ และบุคคลอื่นไม่พึงปรารถนา รัฐจะวางกำลังและบุคลากร เช่น กองทัพ เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง ตำรวจตระเวนชายแดน ศุลกากร พร้อมกับเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับตรวจสอบและป้องกันการรุกรานเข้ามาของคน พากะ และวัตถุที่ไม่พึงประสงค์ และเขตแดนช่วยกำหนดขอบเขตของชุมชนทางการเมือง ในบางรัฐพื้นที่เขตแดนของรัฐกับพื้นที่ชุมชนทางการเมืองที่วางอยู่บนอัตลักษณ์ร่วมทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาหรือความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ซ้อนกันพอดีก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้าพื้นที่ทั้งสองเหลื่อมกันมาก ก็มักนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมระหว่างกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน ดังแนวคิดของ Stein Rokkan (1983) การเมืองเรื่องอาณาเขตเชิงอัตลักษณ์ (Identity Territorial Politics) ที่กล่าวถึงความแตกต่างหลากหลายอันเนื่องมาจากอัตลักษณ์ ซึ่งส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อสถาบัน กระบวนการทางการเมือง และการต่อสู้ทางการเมือง ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองในที่สุด ดังจะเห็นได้จาก ผลการวิจัยเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองเรื่องความขัดแย้งในพื้นที่ชายแดนใต้ และผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้าน อย่างมาเลเซียก็เป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ถูกศึกษา และให้ความสำคัญในวรรณกรรมด้านชายแดนของไทย นอกจากนี้ เขตแดนยังเป็นกรอบของการสร้างมาตรฐานที่เป็นอันดับหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดภายในเขตแดน (ศุภมิตร ปิติพัฒน์, 2552) จึงนำไปสู่การสร้าง “ความเป็นอื่น” ได้อีกนัยหนึ่ง

วรรณกรรมหลายชิ้นในหลายปีที่มีเนื้อหาว่าด้วยมิติทางการเมืองมีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับนโยบายและการบริหารจัดการภาครัฐในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดน อาทิ ด้านสาธารณสุข ต่อผู้คนข้ามแดน แรงงานข้ามชาติ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ครอบคลุม ทั้งประเด็นการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงการบริหารจัดการเพื่อรับมือกับทั้งประเด็นความมั่นคงรูปแบบเดิมและความมั่นคงรูปแบบใหม่ ที่สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับภัยพิบัติที่ส่งผลกระทบข้ามเส้นพรมแดนของรัฐชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยคุกคามความมั่นคงมนุษย์อย่างโรคติดต่อ ที่มีการศึกษาหลายชิ้นในหลายปีที่ว่าด้วยการดำเนินการของภาครัฐในระดับพื้นที่และระดับท้องถิ่นตามแนวชายแดน ตลอดจนมีการกล่าวถึงในเนื้อหาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ตามแนวชายแดนกับการบริหารจัดการ สะท้อนถึงทั้ง

ความสำคัญและบทบาทของตัวแสดง ทั้งภาครัฐและมิใช่ภาครัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่ต้องอาศัยการบริหารจัดการแบบบูรณาการ ซึ่งมีפקต้องตระหนักถึงแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งเป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหลักการบริหารปกครองหลายระดับ หลักการกระจายอำนาจมีจุดเน้นที่การแพร่กระจายอำนาจหน้าที่ของผู้มีรับผิดชอบและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การพึ่งพากันข้ามพรมแดนเกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการเผชิญกับโจทย์ปัญหาที่มีลักษณะข้ามชาติ จากหลักการกระจายอำนาจดังกล่าว นำมาสู่การเสริมสร้างศักยภาพของท้องถิ่นและประสิทธิผลของรัฐบาลระดับใต้หรือต่ำกว่าระดับชาติ (Sub-State) ผ่านปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในแนวนอนมากขึ้น ซึ่งนัยหนึ่งก็สอดคล้องกับงานศึกษาชิ้นสำคัญของ จักรกริช สังขมณี (2561) ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของชายแดนในเชิงวิธีวิทยาว่า ชายแดนนั้นไม่ควรที่จะถูกศึกษาให้ลดรูปให้เหลือเป็นเพียงจัดการเชิงพื้นที่เท่านั้น เพราะในพื้นที่ที่ราวกับว่ามีเส้นพรมแดนแบ่งนั้น แท้จริงแล้วกลับยังมีกระบวนการไหลเวียนของสิ่งต่าง ๆ และยังชี้ให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการจัดการและควบคุมพื้นที่ชายแดนในลักษณะต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจผ่านโครงสร้างการจัดการของรัฐ การจัดประเภทพลเมืองของรัฐและชาวต่างด้าว การยกสถานะให้ชายแดนเป็นพื้นที่พิเศษ ไปจนถึงนวัตกรรมยุคปัจจุบันที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการย้ายพรมแดนของผู้คน นอกจากนี้ ยังได้สร้างความเข้าใจถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คนโดยเริ่มจากการอธิบาย “สภาวะข้ามชาติ” ปัจจุบันในฐานะกระบวนการเคลื่อนย้ายผู้คนจากต้นทางไปยังปลายทางที่มีทั้งการรับส่งและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเข้มข้นจากเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ จากการที่มีทั้งเทคโนโลยีทางคมนาคมและเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนสามารถอ้างความสัมพันธกันได้แม้จะอยู่ห่างกัน การบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนจึงต้องอาศัยองค์ความรู้แบบสหวิทยาการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จึงกล่าวได้ว่า โลกาภิวัตน์ส่งผลให้กระบวนการข้ามพรมแดนมีความเป็นไปได้มากขึ้น แต่กระนั้นกระบวนการข้ามพรมแดนก็ได้เป็นไปโดยง่ายเสมอไป ตัวอย่างเช่น ผู้คนที่มีความน้อยที่ต่อสู้อยู่และต่อรองกับอำนาจรัฐ เพื่อให้ตนเองได้ย้ายถิ่นสู่ดินแดนปลายทาง การข้ามพรมแดนจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้จากเทคโนโลยีโลกาภิวัตน์และเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต้องได้รับการจัดการจาก ตัวแสดงทุกฝ่ายทั้งคนท้องถิ่น ผู้อพยพ และรัฐ

อย่างปฏิเสธไม่ได้ ซึ่งการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนในโลกยุคที่สภาวะข้ามชาติเป็นคุณลักษณะสำคัญยิ่งก่อให้เกิดการพึ่งพาซึ่งกันอย่างสลับซับซ้อน (Complex Interdependence) ข้ามเขตชั้นของรัฐชาติ จึงเป็นงานที่มีความหลากหลายทั้งในแง่ของตัวแสดง แ่งของประเด็นที่ล้วนเชื่อมโยงส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน และในแง่ของระดับระหว่างชุมชน-รัฐ-ระหว่างประเทศ (ภูมิภาคและโลก) ทำให้การออกแบบการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนนั้น จำต้องคำนึงถึงเงื่อนไขด้วยสัมพันธ์ภาพระหว่างความเป็นรัฐอาณาเขตของรัฐสมัยใหม่ กับความเป็นชุมชนชายแดนที่มีภูมิรากทางสังคมวัฒนธรรมมานับตั้งแต่ก่อนกำเนิดรัฐสมัยใหม่ การพัฒนาตัวแบบในการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนที่มีขีดความสามารถตอบสนองต่ออัตลักษณ์และผลประโยชน์ของทั้งรัฐและชุมชนชายแดน จึงมีมิติสำคัญอยู่ที่การแสวงหาดุลยภาพในการดำรงอยู่อย่างหนุนเสริมกัน ระหว่างสองกรอบคิดพื้นฐานข้างต้นนั่นเอง และสำหรับภาครัฐเป็นการเฉพาะ การจะทำเช่นดังกล่าวมานี้ได้สำเร็จจำเป็นต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจลักษณะการคลุกคล้าทางวัฒนธรรมและรูปแบบของชีวิตถิ่นในพื้นที่ชายแดนนั้น ๆ ให้ถ่องแท้เป็นขั้นตอนแรกสุด เพื่อคลี่คลายภาพของต้นทุน ทรัพยากร ปัจจัยกำหนด (Determining Factors) ตัวแสดงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีอิทธิพลต่อสถานการณ์ความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอิทธิพลทางความคิดต่อชุมชนชายแดน ตลอดจนแบบแผนของกติกากำกับ กระบวนการ และกลไกบริหารจัดการที่เป็นไปได้ และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่นั้น ซึ่งเรียกร่องการตั้งต้นจากการสำรวจภูมิทัศน์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนที่สะสมอยู่ในแวดวงวิชาการไทย

นอกจากนี้ สิ่งที่สะท้อนจากผลการวิจัย การบริหารจัดการชายแดน ทั้งมิติทางการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคม-วัฒนธรรมในแต่ละด้านชายแดนมีมิติและประเด็นที่รัฐจะเน้นหนักและให้ความสำคัญแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามแต่ละบริบทของแต่ละด้านชายแดน ถึงแม้ว่าด้วยนโยบายต่างประเทศของไทยและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับชายแดนในทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา จะมุ่งความสำคัญไปที่การส่งเสริมกิจกรรมและความร่วมมือทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ก็มีรายละเอียดในการศึกษาแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะมิติทางด้านการเมืองและความมั่นคงที่ยังมีความแตกต่างตามลักษณะเฉพาะของแต่ละด้านชายแดน เช่น ชายแดนใต้ (ไทย-มาเลเซีย) เหตุการณ์ความสงบในพื้นที่ทำให้มิติด้านความมั่นคงถูกนำมาศึกษา

และมีการจัดทำเป็นนโยบายของรัฐมากกว่ามิติด้านอื่น ๆ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วในมิติทางการเมืองรวมถึงมิติทางเศรษฐกิจ ประเด็นเรื่องการปฏิรูปโครงสร้างอำนาจให้มีทิศทางกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นชายแดน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนชายแดนมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการบริหารจัดการพื้นที่ ด้วยการอาศัยความรู้ความเข้าใจอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ขณะที่ชายแดนทางเหนือที่ความเป็นไปของพื้นที่มีความเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับเสถียรภาพทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน อิทธิพลของกลุ่มทุนต่างชาติผุดกฏหมายในคราบ “มาเฟียทางเศรษฐกิจ” รวมถึงความท้าทายที่เพิ่มมากขึ้น จากภัยคุกคามความมั่นคงรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ลี้ภัยและปัญหาการค้ามนุษย์ ดังที่ Imtiaz Hussain (2013) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ “Border Governance” หรือการบริหารจัดการชายแดน ที่มองว่าไม่เพียงแต่รัฐเท่านั้นที่จะสามารถปกครองชายแดนให้บรรลุถึงผลประโยชน์ระหว่างสองรัฐ และรัฐไม่ใช่ตัวแสดงหลักแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่จะต้องให้ความสำคัญกับตัวแสดงโดยรอบของชายแดน อีกทั้งประเด็นปัญหาชายแดนที่เกิดขึ้นเป็นเหตุการณ์เฉพาะในพื้นที่ที่มีการศึกษาที่มาของวิวัฒนาการของสิ่งที่เกิดขึ้น ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ชายแดนระหว่างกันให้มากขึ้นด้วยเช่นกัน นำมาซึ่งผลลัพธ์คือการกำหนดนโยบายระหว่างประเทศที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ชายแดนของทั้งสองประเทศ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแนวคิดดังกล่าว และที่สำคัญการบริหารปกครองพื้นที่ชายแดนควรให้ความสำคัญกับความเป็นพหุนิยม (Pluralism) ของตัวแสดงกลุ่มต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันทั้งในภาครัฐและนอกภาครัฐผนวกกับการพัฒนาแนวคิดความสัมพันธ์ข้ามชาติ ซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมที่มีลักษณะข้ามพรมแดนของรัฐในหลากหลายมิติ ดังนั้น ผลการวิจัยจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ที่เป็นการสำรวจภูมิทัศน์สถานะองค์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนไทยในแวดวงวิชาการไทย ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน จึงเป็นส่วนสนับสนุนให้ทั้งในเชิงวิชาการสามารถเล็งเห็นแนวโน้มของมิติและประเด็นในการศึกษาวิจัย ตลอดจนในเชิงปฏิบัติในการกำหนดรวมถึงการนำนโยบายไปสู่ปฏิบัติที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทและความต้องการเชิงพื้นที่ของแต่ละด้านชายแดน ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองได้ไม่มากก็น้อย

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “สำรวจสถานะภูมิทัศน์องค์ความรู้ด้านชายแดนไทยศึกษาของแวดวงวิชาการไทย” ที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยภายใต้แผนงานเสริมสร้างความเข้มแข็งการบริหารจัดการแผนงานและโครงการด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ประเภท Fundamental Fund ประจำปี 2566

เอกสารอ้างอิง

- เก็ดถวา บุญปรากร. (2559). *ผู้ค้าข้ามแดนไทย-มาเลเซีย: และพื้นที่ชีวิตในตลาดปาดังเบซาร์*. ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จักรกริช สังขมณี. (2561). *Limology: ชายแดนศึกษา กับ เขต-ชั้นวิถีของพื้นที่ใน/ระหว่าง*. สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2556). *ชีวิตถิ่นที่คลุกเคล้า*. *วารสารสังคมศาสตร์* 25(2), 205-235.
- รุ่งทิพย์ จันทรธนะกุล และปริญญาน นวลเปียน. (2562). หน่วยที่ 6 ลักษณะข้ามชาติ. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาความคิดทางการเมืองและสังคม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศุภมิตร ปิตีพัฒน์. (2552). *พรมแดนศึกษา*. โครงการความมั่นคงศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2552). *พรมแดนศึกษา*. โครงการความมั่นคงศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมศักดิ์ ก่อเข็ม. (2553). *ปฏิภาคภาวะของพรมแดนชาติพันธุ์ และรัฐชาติ ในตลาดเมืองชายแดนแม่สอด*. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 22(2), 11-51.

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2559). *แผนบริหารจัดการชายแดนด้านความมั่นคง (พ.ศ.2559-2564)*.
<http://www.nsc.go.th/wp-content/uploads/2018/10/แผนบริหารจัดการชายแดนด้านความมั่นคง.pdf>
- Berg, E., & Houtum, H. V. (2003). *Routing Borders between Territories, Discourse and Practice*. Ashgate Publishing Limited.
- Holsti, K.J. (2004). *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. Cambridge University Press.
- Hussain, Imtiaz. (2013). *The Border Governance and the “Unruly” South*. a division of St. Martin’s Press LLC.
- Rokkan, Stein. (1983). *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries*. Sage Publications.